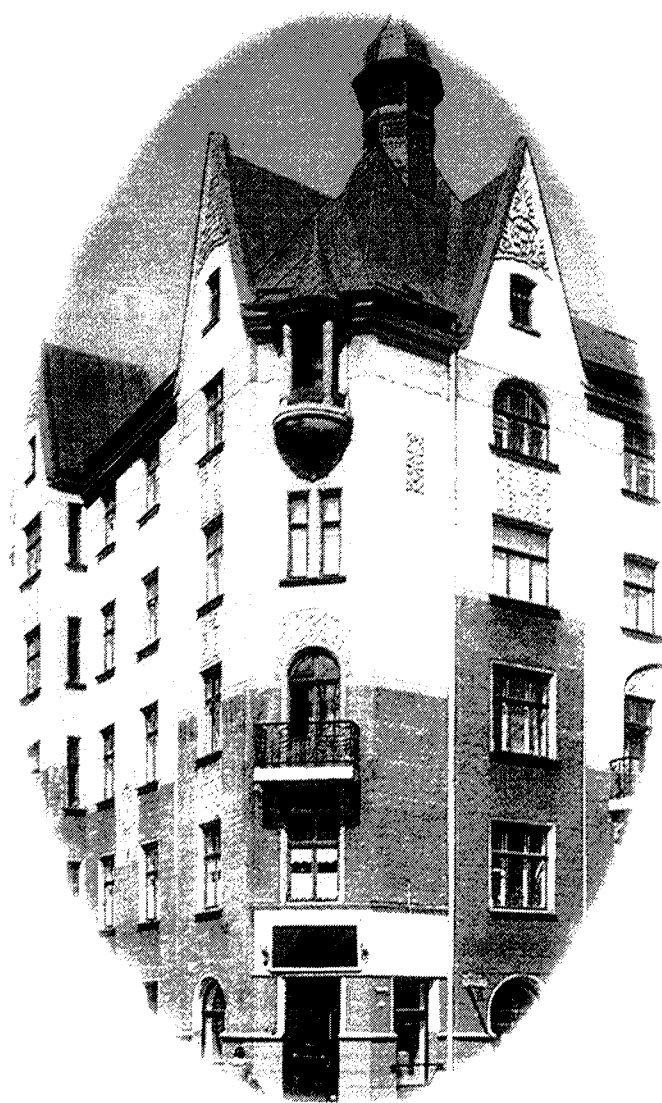

”...UPPOUTUMAAN ESI-ISIEN AJAN HENKEEN...”

E. Laube

Riian kansallisromanttisen arkkitehtuurin
ornamentiikka menneisyyden valossa

Saara Vaherjoki-Honkala

Pro gradu – tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos
taidehistoria
SI 2002

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos Taiteiden- ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä Saara Vaherjoki - Honkala	
Työn nimi “...Uppoutumaan esi-isien ajan henkeen...” E.Laube Riian kansallisromanttisen arkkitehtuurin ornamentiikka menneisyyden valossa.	
Oppiaine Taidehistoria	Työn laji Pro gradu
Aika Syyslukukausi 2002	Sivumäärä 65
Tiivistelmä - Abstract Tutkimus käsittelee kansallisromanttisen arkkitehtuurin ornamentiikkaa, sen symboliikkaa ja alkuperää Latviassa, Riiaassa. Käsiteltävä aika oli kansallisen heräämisen aika. Tutkimuksen kohteena on viisi rakennusta, jotka rakennettiin vuosina 1908-1909. Rakennusten suunnittelijana oli latvialainen arkkitehti Eizens Laube (1880-1967). Tutkimuksen metodi on perinteinen ikonografinen metodi, joka pyrkii etsimään yhteyksiä maan mytologiaan ja kirjallisuuteen, etenkin dainoihin, jotka ovat latvialaisia kansanrunoja. Lähestymistapa on myös osin mikrohistoriallinen, sillä aiheen kohteena olevat pienet osat kertovat maan kulttuuritraditiosta- ja ajasta. Tutkimuksessa on kansallisromanttisen arkkitehtuurin lisäksi käsitelty Latvian historia 1200-luvulta alkaen kansalliseen heräämiseen saakka. Tutkimuksessa kerrotaan myös kansanomaisesta rakennusperinteestä ja tekstiileistä, huonekaluista ja esineistöstä. Riian kaupungin kehitystä ja kaupungin eri jugend-suuntauksia esitellään luvussa neljä. Arkkitehti Eizens Laubesta on elämäkerrallinen alaluku. Tutkimustulokset kertovat rakennusten olevan aikansa symboleja. Niiden ornamentiikassa on viitteitä niin kansanomaisesta tekstiiliperinteestä kuin Euroopan aiemmista kulttuureista ja art nouveau - liikkeen malleista. Riian kansallisromanttinen ornamentiikka liittyy vahvasti myös suomalaisen kansallisromantiikan ornamentiikkaan. Tutkimus antaa aiheen jatkotutkimuksiin esimerkiksi kansanrakentamisen, latvialaisen tekstiiliperinteen, kansallisromanttisessa arkkitehtuurissa esiintyvien yleisimpien motiivien ja useiden latvialaisten arkkitehtien tuotannon tutkimuksiin.	
Asiasanat	arkkitehtuuri, ornamentiikka, Latvia
Säilytyspaikka	Jyväskylän yliopisto, TAIKU / taidehistoria
Muita tietoja	

SISÄLLYSLUETTELO

1.	JOHDANTO	2
	1.1. Tutkimuksen tilanne, tavoite ja tutkimuskysymykset	2
	1.2. Metodi ja lähteet	4
2.	MATKA 1800-1900-LUKUJEN VAIHTEEN LATVIAAN	6
	2.1. Latvian historia lyhyesti	6
	2.2. Kansallisen heräämisen piirteitä	9
3.	KANSANOMAISET PIIRTEET LATVIALAISESSA TALONPOIKAIS- RAKENTAMISESSA	12
	3.1. Talot ja pihapiirit	12
	3.2. Tekstiilit, huonekalut ja esineistö	18
4.	1800-1900 – LUKUJEN VAIHTEEN JUGEND RIIASSA	26
	4.1. Riian rakentamisen kehitys	26
	4.2. Riian jugend	29
	4.3. Kansallisromantiikka Riiassa	31
5.	EIZENS LAUBE JA KANSALLISET AIHEET	34
	5.1. Arkkitehti Eizens Laube	34
	5.2. Lauben viisi rakennusta	39
	5.2.1. Niedresin, Freijan ja Virsan talot	39
	5.2.2. Berzinskan ja Liepinan talot	44
	5.3. Symboliset aiheet rakennusten koristelussa	48
6.	LOPPULUKU – ”...UPPOUTUMAAN ESI-ISIEN AJAN HENKEEN...”	59
	6.1. Menneisyys	59
	6.2. Nykyisyys ja tulevaisuus	
7.	LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO	63

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen tilanne, tavoite ja tutkimuskysymykset

Riika Latvian pääkaupunkina on jäänyt viidenkymmenen vuoden ajan – sosialismin ajan - lähes tuntemattomaksi meille. Etenkin Riian hieno arkkitehtuuri on jäänyt monien vanhojen eurooppalaisten kaupunkien varjoon. Rajojen avauduttua yli vuosikymmen sitten eteemme on tullut monta uutta mielenkiintoista tutkittavaa aihetta Baltian maista. Kyseessä oleva tutkimus on yksi niistä.

Henkilökohtaisen innostukseni Riian arkkitehtuuriin sain vierailtuani siellä ensi kerran syksyllä 1998. Kätkössä ollut arkkitehtuuri avautui minulle kaduilla kävellessä kiven musiikkina, fasadien polyfonisena kaikuna, joita ornamentit soittivat katujen molemmilta puolin. Kuultuna musiikkina mielessäni heräsi lukemattomia kysymyksiä ornamenttien aiheista ja alkuperästä.

Koin mielekkääksi lähteä tutkimaan Riian kansallisromanttisen arkkitehtuurin ornamenttiikkaa, sen symboliikkaa ja alkuperää, sillä aihe on ainakin meillä melko tuntematon. Tutkittava aika oli kansallisen heräämisen aikaa, jolloin mm. Suomi ja Latvia Itämeren ympäröivistä maista saivat kokea ensimmäisiä merkittäviä yhteyksiä välillään. Koen tutkimuksen tärkeäksi ei ainoastaan Latvian taidehistorian vaan myös molempien maiden kulttuurihistorian kannalta.

Latvian arkkitehtuurin tutkimus on ollut hyvin vähäistä johtuen neuvostoajan taidehistoriallisen tutkimuksen painottumisesta entisen emämaan venäläisille alueille. Latviassa tehtiin pienempiä tutkimuksia neuvostovallan aikana, mutta laajemmat tutkimukset ovat saaneet merkittävämmän painoarvon ja -asun vasta Latvian itsenäistymisen jälkeen. Arkkitehti Vija Tuman kertoman mukaan sosialismin ajan tutkimusmääräykset kohteineen annettiin Moskovasta. Se selittää Latviassa koskevien tutkimusten vähyyden. Kansallisen tyylin ornamenttiikka jäi vähemmälle huomiolle. Tutkimukset ovat käsitelleet suurempia kokonaisuuksia perinteisin taidehistoriallisin ja historiallisin metodein vain lyhyesti sivuten ornamenttiikkaa.

Latvian historian vähäisen tuntemisen takia olen nähnyt tarpeelliseksi kirjoittaa luvun kaksi, joka käsittelee sekä maan historiaa että kansallisen heräämisen kautta, johon aikaan jugend sijoittui. Kansallisen heräämisen ilmiöt olivat hyvin samansuuntaisia Venäjän reuna-alueilla. Luvun kolme koen myös tärkeäksi, sillä kansallisten aiheitten juuret ovat usein vanhoissa perinteissä, arkkitehtuurissa perinteisessä talonpoikaisrakentamisessa ja arkkitehtuurin ornamenttiikassa perinteisten tekstiilitöitten ja puutöitten sekä muun käyttöesineistön koristelussa. Myös mytologinen aiheisto on usein ollut käytössä. Kyseisessä luvussa joudun pitkälti kuvailemaan näkemääni tieteellisen kirjallisuuden vähyyden takia.

Riian kaupunki kasvoi puutaloesikaupunkeja lukuun ottamatta nykyiseen muotoonsa varsin myöhään. Ilman historiallisen taustan tietämystä on vaikeaa ymmärtää yhtäkkisen rakentamisen tarvetta. Rakentamiseen vaikuttivat maan talous- ja sosiaalishistoria sekä kuvernementin poliittinen tilanne. Riian kehitystä ja sen jugendia käsittelem luvussa neljä. Kappale luo pohjaa työn pääluvulle, joka esittelee lyhyen henkilöhistorian Eizens Laubesta (1880 – 1967), yhdestä merkittävimmästä arkkitehdistä. Lauben suunnitteleminen rakennusten kautta tutkin latvialaisen kansallisen ajan ornamenttiikkaa.

Tekstiin sisällytän muutaman perinnetarinan ja dainan, jotka liittyvät jonkin paikan, tavan tai ilmiön syntyyn. Dainoiksi kutsutaan latvialaisia kansanrunoja, joita on esitetty lausuen ja laulaen. Niiden puuttumisen näen latvialaisen perinteen hylkäämisenä, sillä olen kokenut niiden kuuluvan tärkeänä osana heidän kulttuurimaailmaansa. Lukijaa voi hämmästyttää sanojen ”latvialainen” ja ”lätiläinen” käyttö. Kun puhun lätiläisistä, korostan silloin tiettyä ajanjaksoa lätiläisessä historiassa, jolloin asiat ovat tapahtuneet; latvialainen on puolestaan yleisempi ja tunnetumpi nimitys. Liiviläiset puolestaan ovat suomalais-ugrilaiseen kieliperheeseen kuuluva heimo, joita on tiettävästi enää jäljellä vain kuusi vanhaa ihmistä. Liiviläisyys on liittänyt nykyisen Latvian alueella Itämeren alueen suomensukuisia kansoja kielellisesti ja perinteen siirtämisellä yhteen. Haluan työssäni säilyttää kunnioituksen latvialaiseen perinteeseen. Tutkimukseni aihe on meillä tukimaton.

Tavoitteeni on löytää vastauksia latvialaisen arkkitehtuurin kansallisromanttisen tyylin ornamenttien alkuperästä. Ovatko ne alun perin balttilaisia, lätiläisiä, vai liiviläisiä? Ilmeneekö samoja aiheita naapurimaissa Virossa ja Liettussa? Liittyvätkö latvialaisiksi havaitut aiheet mytologiaan, satuihin, tarinoin tai dainoihin? Mitä ovat kansalliset aiheet; onko niitä?

1.2. Metodi ja lähteet

Metodina kyseen ollessa, dainoihin, joissa elää latvialainen perimä ja sielu. Lähestymistapani on tavallaan mikrohistoriallinen, sillä aiheen kohteena olevat pienet osat kertovat osaltaan maan kulttuuritraditiosta ja –ajasta ja sitovat sen näkyvästi pienin elementein suurempaan aikaan. Sosiaalinen konteksti ei ole pelkkä ”taustakangas”, kuten kirjassa *Katseen rajat* Preziosin väitetään ajattelevan. Mielestäni koko sosiaalisen ja kulttuurisen kontekstin skaala luo mahdollisuuden kaikille taiteille ja sen elementeille. Elementit koen merkkeinä ja viesteinä tietystä maasta tiettyinä historiallisena aikana; niissä näkyy sen hetkinen ja aiempi elämä.

Koen, ettei työtä voi käsitellä vain yhden metodin turvin. Sovellan perinteistä Panofskyn ikonografista metodia, kuljetan tekstissä tradition mikrohistoriallisia osia ja teen havainnointia kuvien varassa. Miettiessäni aiheitten alkuperää tulen lyhyesti viittaamaan Euroopan aiempiin taiteisiin.

Kuvamateriaalin olen jakanut aihepiireihin: etnografiset kuvat historiallisesta ulkomuseosta, ornamentiikka teksteissä ja esineistössä, kiviveistokset, rakennusten fasadien detaljikuvat. Poimin rakennusten fasadeista pieniä ja suuria motiiveja ja mahdollisia teemoja, jotka elävät fasadissa ja ehkä kertovat jotain latvialaista tarinaa tai yrittävät paljastaa niiden sielun ja alkuperän.

Tutkimusmateriaalini koostuu ottamistani diakuvista, joita valitsen kuvitukseksi työhöni tekstiä selventämään. Rakennuksia ja niiden ornamentteja olen tutkinut paikan päällä Riiassa sekä niistä muutamista teoksista, joita itsenäisen Latvian aikana on julkaistu. Riiassa olen ollut työni takia useampaan otteeseen, pisimmän ajan kesällä 2000. Kuten olen maininnut, varsinaista tutkimuskirjallisuutta juuri Latvian tilanteesta on melko vähän. Alkuperäisaineistona ovat siis kuvatut rakennukset.

Kirjalliset lähteet koostuvat useammasta kirjoitetusta Baltian alueen historioteoksesta, aiemmasta jugendkirjallisuudesta ja latviankielisistä teoksista, joita olen päässyt

Riiassa ollessani lukemaan. Loppuluvussa en tee viittauksia; siinä ilmenevien muutamien ajatusten pohjalla on Heideggerin teos *Taideteoksen alkuperä*. Joistakin alaviitteistä voi puuttua joko vuosiluku tai sivunumero. Näissä tapauksissa olen saanut Riiasta kopion, johon siellä ei ole muistettu kirjata täsmällisiä tietoja, enkä niitä ole pyynnöistäni huolimatta saanut. Joistakin latvialaisista nimistä ja sanoista puuttuu vokaalin yllä oleva viiva, jota ei teknisistä syistä ole voinut toteuttaa. Myös muutamien henkilöiden etunimi puuttuu lähteissä esiintyvän käytännön takia.

Tutkielman tekoon liittyvänä oheislukemistona luin Edgar Vaalgamaan *Valkoisen hiekan kansa* ja Anna Ziguren *Latvian taivas ja maa*. Molemmat teokset auttoivat minua näkemään syvemmälle latvialaiseen historiaan. Juha Hakalan *Graduopas* ohjasi minua gradumatkan alussa.

Työni tapaukseksi olen valinnut arkkitehti Eizens Lauben (1880 - 1967) ja viisi hänen suunnittelemaansa rakennusta. Valintani olen perustanut rakennusten julkisivuun ja ornamentiikkaan, mutta myös rakennusten kuntoon ja kuvattavuuteen. Kyseiset rakennukset ovat rakennettu vuosina 1908 – 1909: Alberta iela 11, Miera iela 27 ja Brivibas iela 62 vuodelta 1908, Valdemara iela 67 ja Brivibas iela 37 vuodelta 1909. Latvian kielen sana iela tarkoittaa katua. Eizens Lauben huomattavin kansallisromanttisten rakennusten aika sijoittui vuosille 1918 – 1914. Tuona aikana hänen tuotantonsa oli huomattavasti laajempi kuin myöhemminä työvuosina. Käsittelen rakennuksia luvussa viisi, jonka toisessa alaluvussa olen jättänyt viitteet pelkkien kuvien varaan. Perustan havaintoni ottamiini diakuviin sekä kuvateokseen: Janis Krastins *Riga – Jugendstila metropole*, 1998. Erillistä kuvaluetteloa en ole tehnyt, sillä kuvatekstit sisältävät myös kuvan alkuperän.

Kirjallisen materiaalin vähäisyyden takia joudun tekemään havainnointia ja kuvailemaan näkemääni varsinkin lukujen kolme ja viisi käsittelyssä, jotka koskevat latvialaista talonpoikaisrakentamista ja valitsemani arkkitehdin arkkitehtuuria. Lukuun kolme en olen löytänyt juuri lainkaan latvialaista tieteellistä kirjallisuutta, joten olen työskennellyt ottamieni diojen sekä muutaman suppean virolaista, latvialaista ja liettualaista vanhaa rakennusperinnettä käsittelevän kuvateoksen varassa. Itämeren piiriin kuuluvana maana latvialaisuuteen vaikutti myös suomalais-ugrilainen perinne, joka välittyi lättiläisille liiviläisyyden kautta.

Tutkimus on perustutkimusta, sillä Suomessa aiheesta ei ole muutamia lukuun ottamatta kirjoitettua. Tutkimuksena työ on perustietoa ja kulttuurihistoriallinen yleisesitys. Kokemukseni mukaan perustieto Latviasta heikko. Olen halunnut esittää asiani kertomuksenomaisesti, sillä uskon helposti kertomuksen tavoittavan vaivattomammin aiheesta kiinnostuneen ja asiasta tietämättömän lukijan.

Näen kyseisen opinnäytteen tarpeelliseksi Itämeren maiden vilkastuvan kulttuurivaihdon taustaksi. Toivon antavani virikkeen mahdollisille tuleville tutkimuksille, sillä aiheesta löytyy lukemattomia mielenkiintoisia tutkimuskohteita ja –aiheita kansanrakentamisesta modernismiin niin esinehistorian kuin arkkitehtuurinkin osalta puhumattakaan latvialaisesta kuvataiteesta ja kuvanveistuksesta henkilöhistorioineen.

Balttilaisen mytologian lähteille minua on ohjannut Riian vuokraemäntäni, apulaisrehtori Tatjana Strautmane. Historian ja filosofian opettajana ja entisenä Tiedeakatemian tutkijana hän on auttanut minua ymmärtämään latvialaisuutta, sen historiaa ja perinnettä. Latvian Tiedeakatemian Taidehistorian Instituutin henkilökunta antoi minun auliisti kuvataiteen kirjoja, joista ulkomaalaiset tutkijat ovat saaneet kopioita. Vanhin poikamme Johannes Honkala on antanut käyttööni taiteelliset kykynsä työn visuaalisen asun toteutuksessa. Edellä mainitut ovat suuresti edesauttaneet opinnäytetyötäni.

2. MATKA 1800-1900 - LUKUJEN VAIHTEEN LATVIAAN

2.1. Latvian historia lyhyesti

Latvia on tunnettu Latviana vasta vuosisatojen 1800-1900 vaihteessa. Sitä ennen alueella puhuttiin milloin Baltiana, Kuurinmaana tai Liivinmaana riippuen historiallisesta ajasta ja kielissä puhujasta tai kirjoittajasta eli. Historiallisena alueena Latvian alueella on pitkät juuret.

Kirjallisten lähteiden mukaan saksalaiset olivat ensimmäisiä, jotka saapuivat nykyisen Latvian alueelle kauppamaan tavaroita ja käännyttämään pakanallista kansaa kristinuskoon. Käännytysretket, joita alueelle suunnattiin, olivat verrattavissa Pyhästä Haudalle suunnattuihin ristiretkiin. Henrikin kronikka, jonka munkiksi vih...

Heinricus de Lettis kirjoitti latinaksi vuosina 1225-1226, on ensimmäinen kirjallinen lähde lättiläisten ja liiviläisten käännästä. 1

Ristiretkiajan tarkoitus oli käännästä kansa katoliseen uskoon ja vahvistaa saksalaisen ritarikunnan - Fratres domus hospitalis sancte Marie Theutonicorum in Jerusalem - asemaa alueella vahvistamalla entisiä ja rakentamalla uusia linnoituksia. Hallinto järjestettiin Liivinmaalle. Suurmestari hallitsi aluksi Riiasta, myöhemmin Cesiksestä käsin. 2

Itämeren piiriin kuuluvana alueena ja saksalaisten hallitsemana lättiläiset joutuivat Hansa-liittoon. Riika sai hansakaupunkioikeudet 1283. Liittoon kuulumisen paransi heidän taloudellista kehitystään ja jokapäiväistä elämäänsä. Kaupan kasvun myötä perustettiin kiltoja, jotka valvoivat ammattimiesten etuja. Saksalaisen kulttuurin vaikutus kasvoi hallinnon ja kaupankäynnin myötä suurempiin mittoihin kuin muissa Baltian alueen maissa. Se ei vaikuttanut ainoastaan kaupunkilaitoksen syntyyn, saksalaiskulttuurin leviämiseen kaupungeissa, vaan valta ulottui myös maaseudulle kartanoherruuden - moision omistajuuden - myötä. Maaorjuus yleistyi ja sen mukana lukemattomat maatyöläisiä koskevat ongelmat, jotka vaikuttivat myöhemmin useisiin poliittisiin muutoksiin. 3

Uskonnollista murrosta 1500-luvulla voidaan pitää käännekohtana saksalaisten ja lättiläisten suhteessa. Luterilaisuuden kannatus levisi riikalaisen kappalaisen Andreas Knopken kautta. Opin mukaan hengellinen ja maallinen valta tuli erottaa toisistaan. Alettiin vaatia myös kansankielisiä saarnoja. Kaikki tämä vaikutti myös kansan tietoisuuteen omasta identiteetistä, halusta oppia omalla kielellä oman alueen asioita. Muutamia saksalaisaateliston jäsenet toimivat aktiivisina luterilaisuuden puolustajina. Heidän kääntymisensä vaikutti talonpoikien kääntymiseen. 4

Uskonsodat johtivat valtakunnansotiin. Ruotsi luterilaisena maana valtasi saksalaisten hallussa olleen Baltian Kuurinmaan alueen vuonna 1627. Lähes sata seuraavaa vuotta alue kuului Ruotsin suurvaltaan. Ajasta puhutaan lättiläisten kulta-aikana, jolloin maan sivistys- ja talouselämä elpyi. Koululaitoksen kehittäjinä toimi sekä kirkko että valtio. Molemmilla oli samansuuntaiset päämäärät: saada koulutettua virkamiehistöä. Koulutus laajeni myös porvariston ja käsityöläisten

1 Mela 1997, 12.

2 Mela 1997, 15.

3 Niitemaa-Hovi 1991, 136.

4 Mela 1997, 19.

piiriin, millä taattiin keskiluokan parempi sivistystaso ja ammatillisesti pätevämpi väestö. Viron alueella Tarton kymnaasi muuttui 1632 Tarton yliopistoksi, jonka oli tarkoitus antaa korkeampaa opetusta Baltian alueen ylemmistä sosiaaliluokista tuleville nuorille. Yliopistossa oli neljä tiedekuntaa: filosofinen, lääketieteellinen, oikeustieteellinen ja teologinen tiedekunta. 5

Maaseutujen koulutusolot eivät sanottavasti muuttuneet Ruotsin vallan aikana. Varakkaimmista perheistä lähetettiin lapsia opintielle, mutta suurin osa maalaisväestöstä jäi vaille perusopintoja. Itse he eivät kyenneet sitä edes vaatimaan. Muutama aktiivinen kansanvalistaja yritti järjestää alkeiskouluja maalaislapsille, mutta varsinainen kansan kouluttamisen alku koki nousun vasta Ruotsin vallan päätyttyä 1710. 6

Suuri Pohjan sota koitui Ruotsin vallan lopuksi Baltian alueella. Maa joutui venäläisen hallinnon alaisuuteen. Ruotsalaisen yläluokan poistuttua maasta jäi johtavaksi luokaksi jäljelle saksalainen aatelisto. Heidän asemansa oli vakaa Pietari Suuren pyrkiessä länsimaistamaan venäläisiä oloja. Aatelisto sai entiset maansa takaisin ja oikeuskäytäntö palasi siihen, mitä se oli ollut ennen ruotsalaista hallintoa. Kaupunkien itsehallinto säilyi, mikä mahdollisti saksalaisten kauppaporvareiden ylivallan kaupunkien kehityksessä. Muutos Ruotsin alaisuudesta Venäjän valtakuntaan vahvisti kaikilla aloilla saksalaisen aateliston ja kauppaporvari poliittista valta-asemaa. Jopa kirkko tuli heistä entistä riippuvaisemmiksi. 7

Talonpoikien elinolot heikkenivät entisestään. Työ- ja verovelvoitteet kasvoivat ei ainoastaan moisioiden osalta vaan valtiokin otti omansa: talonpoikien tuli suorittaa nk. henkivero, mikä tarkoitti kahdenkymmenenviiden vuoden asepalvelusta. Maatyöläiset olivat kaikin tavoin kartanoherruuden alaisuudessa. Vasta valistusaatteiden ulottuttua Baltiaan heille alkoi näkyä valoa. Virossa ja Liivinmaalla maaorjuus lakkautettiin 1800-luvun alussa. Se merkitsi myös maatyöläisten siirtymistä kaupunkiin etsimään uuden työn kautta vapaampaa ilmapiiriä ja toivoa sosiaalisesta noususta. 8

Baltian asukkaille 1800-luku oli suurten muutosten vuosisata. Maaorjuuden lakkauttaminen ennen muita Venäjän kuvernementteja joudutti myös muita uudistuksia. Lakien uusiminen antoi talonpojille uutta vapautta, mutta myös uudenlaisia huolia toimeentulosta, sillä oikeus pieneen maapalaan poistui. Lait turvasivat edelleen kartanoherrojen olot. Heidän vankkumaton

5 Alenius 2000, 122-123.

6 Alenius 2000, 124.

7 Alenius 2000, 128-131.

8 Alenius 2000, 131-133.

asemansa aiheutti liikehdintää talonpoikien keskuudessa, joitten asema oli lähes koko vuosisadan henkisesti ja taloudellisesti ahdas. 9

2.2. Kansallisen heräämisen piirteitä

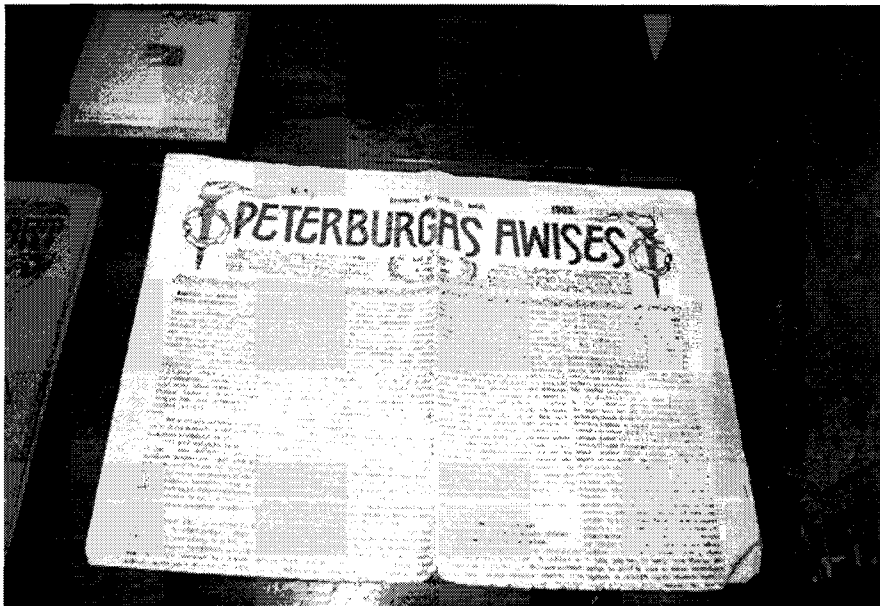
Baltiansaksalaiset alkoivat tuntea kiinnostusta 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla kauan asumansa alueen kulttuuria ja kieltä kohtaan. Kiinnostusta edesauttoivat yleiseurooppalaiset romantiikan aatevirtaukset, joita kulkeutui Baltiaan lähinnä saksalaisten mukana. Saksankielinen sivistyneistö alkoi perustaa akateemisia seuroja ja tavallinen kansa pieniä yhdistyksiä. Venäläishallinnosta huolimatta seurojen ja yhdistysten toiminta oli aktiivista. Merkittävintä kulttuurin kannalta oli se pieni joukko, joka lähti Pietariin ja Tarttoon opiskelemaan. Kauempaa näki kirkkaammin oman maan tarpeet ja puutteet; sieltä käsin he alkoivat nostattaa kansallisen identiteetin henkeä sanomalehdistön, kirjallisuuden ja kuvataiteen ja myöhemmin arkkitehtuurin avulla. 10

Uusia virtauksia, olivatpa ne poliittisia, ideologisia tai kansan identiteettiä koskevia, on ollut luontevaa tuoda esiin erityisesti oman kielen ja taiteen kautta. Taide vetoaa useimmiten tunteisiin ja kieli on yksi tärkeimmistä välineistä saavuttaa ihminen. Kielen avulla siirtyy kansan oma perimätieto ja historia jälkipolville. Sen avulla kuvaamme näkemämme ja miten sen koemme. Ilman kieltä emme voisi kuvata ja tulkita kuvataiteita ja arkkitehtuuria kaikkine viitteineen, merkkeineen ja vivahteineen. Niissä siirtyy visuaalisen kielen kautta perintö jälkipolville. Kulttuuri elää voimakkaasti kielessä, kaikissa sen ilmauksissa ja sanoissa; siten sen on helppo saavuttaa myös kansan syvimät kerrokset. Balttilainen kansa koki myös tämän kirjallisen, kuvataiteellisen ja arkkitehtonisen kielen kautta.

Pietarin ja Tarton yliopistojen lättiläisillä opiskelijoilla oli merkittävä rooli kansallisen identiteetin nousussa. Heistä kuurinmaalainen Krisjanis Valdemars alkoi järjestää Tartossa 1855 lättiläisiä iltoja, jonka jäsenet alkoivat julkaista viikkolehteä *Majas Viesis*, Talon Vieras. Se oli lättiläisten vastaveto oikeuksiaan puolustaville Baltian saksalaisille, jotka julkaisivat Riiassa ensin *Baltische Monatschrift*-viikkolehteä, myöhemmin 1861 *Rigasche zeitungia*. Vuotta myöhemmin Valdemarsin ystävä Krisjanis Barons aloitti lätinkielisen viikkolehden, *Peterburgas awizes*, julkaisemisen

9 Alenius 2000, 159-166.

10 Zetterberg 1990, 29-30.

Sanomalehti Blaumansin ja Rozentalsin kotimuseossa.

Tekijän diakokoelma 2000.

Pietarissa. Kirjallisten seurojen ja julkaisujen seurauksena Riiassa perustettiin 1868 Lättiläinen yhdistys, jonka äänenkannattajaksi tuli *Baltijas Vestenis*, Baltian Uutiset. 11

Valdemars sai Tartossa tuekseen lättiläisen opiskelija Kronvaldsin ja myöhemmin siirtyessään Pietariin Juris Alunansin. Nämä yhdessä Baronsin kanssa muodostivat nuorlättiläisen ryhmän, jota pidetään kansallisen heräämisen johtoryhmänä. Valdemars oli ensimmäinen, joka alkoi kutsua itseään latvialaiseksi. Ryhmä korosti mm. taloudellista omavaraisuutta ja merenkulun kehittämistä. Heillä oli yhteyksiä Venäjän slavofiileihin. Yhtenä tärkeimmistä tavoitteista oli pysäyttää saksalaisten pyrkimysten leviäminen. Sitä taustaa vasten he hyväksyivät useita venäläistämispyrkimyksiä. 12

Nuorlatvialaisista Krisjanis Barons aloitti Pietarissa ollessaan merkittävän työn keräämällä latvialaista kansanrunoutta, dainoja sekä satuja ja lauluja. Dainoja on kerätty n.155.000. Häntä pidetään Latvian Lönnrothina. Dainat elävät latvialaisessa kulttuurissa vieläkin. Niitä kuulee koklen säestyksellä pienissä ja suurissa juhlissa, arkisin jopa katujen varsilla. Niissä elää latvialainen sielu ja runsas symboliikka. Barons on kirjoittanut Dainojen esipuheessa:” Lauluissa ilmenee kansan pyrkimys ihanteisiin, niissä ilmenevät ihmissielun syvimät tunteet. Niiden perusolemus on puettu yksinkertaisiin, mutta sydäimestä tuleviin sanoihin...” 13 Mielestäni daina 18525 nostaa hyvin esiin kansallisia tunteita:” Nousee tammi / keskeltä pihaa. / Tuodaan lehmus /

11 Niitemaa-Hovi 1991, 311-312.

12 Mela 29.19.2001, luento Hy.

13 Viece 1985, 19.

istutetaan viereesi.”¹⁴ Latvialaisessa kansanperinteessä maskuliinisena pidetty tammi on kuin kansa, joka kasvaa ja hallitsee pihamaata; lehmus feminiinisenä symbolina vahvistaa jatkuvuuden yhdessä tammen kanssa.

Nuorlatvialaisten rinnalle nousi muutamien latvialaisopiskelijoiden muodostama liike *Jauna Strava*, Uusi Virtaus, jossa näkyi sosialismin piirteitä. Liikkeen johtohahmoiksi nousivat kirjailija Janis Rainis ja juristi Peteris Stucka. Heidän äänenkannattaja oli *Dienas Lapa*, Päivän Lehti.¹⁵ Kirjailijat Rainis ja Alunans tekivät myös merkittävän työn kansallisen identiteetin tiedostamisessa samoin kuin kansalliseepos *Lacplesisin*, Karhunkaatajan, kirjoittaja Andrejs Pumpurs. Alunans oli tiennäyttävä puhtaalle latviankielelle, kun taas Pumpurs toi tietoisuuteen historian. Etenkin kirjailijoilla oli suuri vaikutus myös ensimmäisten laulujuhlien järjestämiselle Riiassa 1873.¹⁶

Nuorten latvialaisten kuvataiteilijoiden ryhmä lähti 1890-luvulla opiskelemaan Pietarin Taideakatemiaan, missä he perustivat oman kansallista perinnettä kantavan opiskelijaliikkeen nimeltään *Rukis*, Kääpiö. Sen jäseninä olivat mm. Vilhelm Purvitis, Janis Valters ja Janis Rozentals, joista Valters sai johtohahmon aseman uudessa liikkeessä. Pienimuotoisia muotokuvia maalaamalla he ansaitsivat opiskelu- ja matkarahojaan. Suomalaiseen taiteeseen he saivat kipinän Riiassa järjestetyssä suomalaisen taiteen näyttelyssä 1900.¹⁷

Vankimmat siteet Suomeen ja suomalaiseen taiteeseen loi Janis Rozentals, joka vuonna 1903 avioitui helsinkiläisen laulajattaren Elli Forssellin kanssa. Heidän kotikaupungikseen tuli Riika, ensimmäisen maailmansodan aikana Helsinki, missä Rozentals kuoli joulukuussa 1916. Hänen taiteensa kertoi niin latvialaisesta kuin suomalaisestakin elämästä, yhteiskunnasta ja luonnosta. Rozentalsin vaikutus etenkin Latvian kansallisen kuvataiteen kehittäjänä on kiistaton. Hänen esikuvanaan oli niin Albert Edelfelt (1854 – 1905) kuin Akseli Gallen-Kallelakin (1865 – 1931).¹⁸

Uuden vuosisadan ensimmäisellä kymmenluvulla myös arkkitehtuuri siirtyi eurooppalaisesta eklektisestä jugendista kohti kansallista arkkitehtuuria. Siihen lainattiin elementtejä kansanperinteestä, talonpoikaisrakentamisesta ja käsitöistä. Vanhoja liiviläisaiheita myös käytettiin. Suomalaisella kansallisromanttisella arkkitehtuurilla oli myös vankka

14 Harvilahti 1985, 60-61.

15 Zetterberg 1990, 30.

16 Vecgravis 1990, 105-110.

17 Rudzite 1993, 8-10.

18 Rudzite 1993, 9,16.

sija latvialaisen kansallisen arkkitehtuurin syntymisessä. Suomen vierailuistaan innostuneena Janis Rozentals kirjoitti riikalaisessa *Verotajas*-lehdessä artikkelisarjan, mikä käsitteli suomalaista taidetta ja arkkitehtuuria. Kirjoitusten innoittamina latvialaiset arkkitehdit Eizens Laube ja Aleksandris Vanags tekivät opintomatkan Suomeen 1904. Matkallaan he tapasivat mm. arkkitehtitoimisto Gesellius-Lindgren-Saarisen jäsenet sekä Lars Sonckin ja toivat heiltä ideoita ja oppeja Latviaan. 19

Lukiessani tekstejä kansallisen heräämisen ajasta Latviassa kiinnitin huomiota kirjailijoitten, kirjallisuuden ja sanomalehdistön vankkaan asemaan. Poliittisesti epätydyttävät olot ja taloudellinen ahtaus saivat nuoren älymystön liikkeelle. Tehtävä ei kuitenkaan ollut helppo, sillä venäläishallinnosta huolimatta saksalaisten valta oli yhä tuntuva. Kirjoitettu teksti oli foorumi, joka tavoitti lähes kaikki kansan kerrokset. Olihan tuolloin jo koululaitos laajentunut maaseuduillekin ja kansan lukutaito oli kohtuullinen. Oltuaan vuosisatoja saksalaisten, ruotsalaisten ja venäläisten alaisuudessa kansa alkoi kirjoitusten kautta tiedostaa omaa arvokasta kulttuuriaan. Kuvataiteen ja arkkitehtuurin kannanotto tuli hieman myöhemmin ja jo osin raivattuun maahan. Se ei ollut niin poliittisesti kantaaottavaa kuin kirjallinen. Sen päämääränä oli nostaa esiin liiviläisyydestä juontuneen lätiläisyyden kansalliset kuvataiteelliset ja arkkitehtoniset elementit.

3. KANSANOMAISET PIIRTEET LATVIALAISESSA TALONPOIKAIS- ARKKITEHTUURISSA

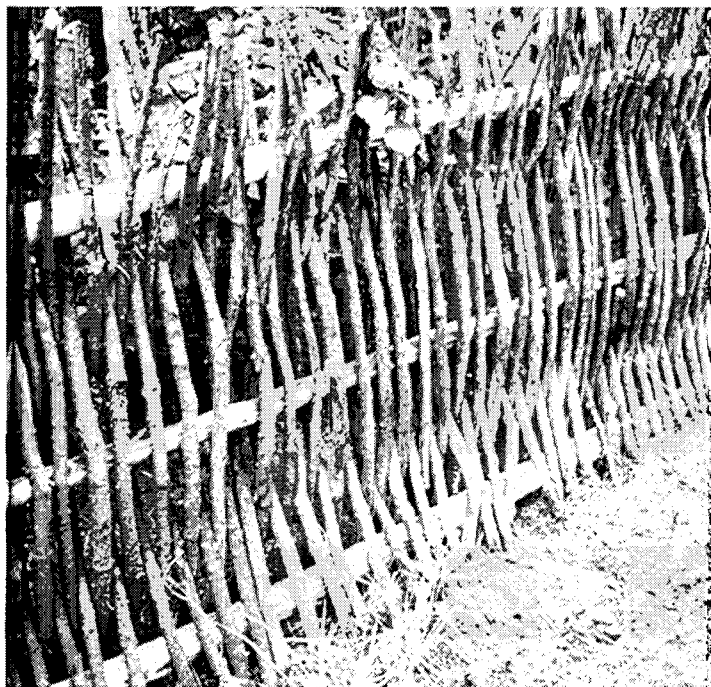
3.1. Talot ja pihapiirit

Riikalaisensa kansallisromantiikassa voi havaita piirteitä edellisten vuosikymmenten ja vuosisatojen puutaloarkkitehtuurista. Maaseuduilla on edelleen rakennuksia noilta ajoilta, mutta tutkimustani varten tutustuin niihin paremmin Latvijas Etnografiskaja brivdabas muzejassa eli Latvian Etnografisessa Ulkoilmamuseossa. Valintani perustuu eri alueilta tuotuihin rakennuksiin, jotka sijaitsevat helposti tarkasteltavina samalla alueella. Alueen rakennukset on jaettu neljään historialliseen alueeseen maakunnittain, Kurzeme, Zemgale, Vidzeme ja Latgale. Kullakin alueella on oma rakennus-

19 Korvenmaa1981, 48-49.

ja koristeluperinteensä yhteisen rakennusperinteen lisäksi. Aihetta joudun käsittelemään pitkälti ottamieni kuvien perusteella, sillä latvialaisesta vanhasta rakennusperinteestä löytyy hyvin vähän kirjallista aineistoa.

Eri tarkoituksiin rakennetut talot oli aidattu omiksi ryhmiksi: karjapihat, talouspihat ja asuinpihat. 20 Havaintoni mukaan aidat rakennettiin pajusta tai muusta notkeasta puusta, sillä useissa aitamalleissa suosittiin rimojen taivuttamista joko pysty- tai poikkipuiden väleistä. Etenkin karja- ja talouspihoissa käytettiin tiheää pystypuista aita; asuinpihoja saattoi erottaa harva poikkirimainen aita. Edellä kuvattuja malleja suosittiin myös Liettuassa. Lauta-aitaa käytettiin harvemmin. Yleisimmin niitä käytettiin vauraampien perheitten talojen pihoja rajaamassa. Tyypillistä niille oli koristelu, missä aitaan oli kahteen riviin veistetty vinoneliönmuotoinen aukko. Lauta-aitojen porteissa tyypillistä oli päällekkäiset ja sisäkkäiset rimasta portin lautaan kiinnitetyt rimat. Portti- ja aitamallin voi vieläkin löytää puutaloasuntojen alueelta kaupungeissa, esimerkiksi Riassa Miera iela 50. Asuinpihoja koristivat hedelmäpuut, perennat ja pienet kasvimaat.

Rima-aita.

Tekijän diakokoelma 2000.

Perinteinen aitamotiivi teitten ja katujen varsilla.

Tekijän diakokoelma 2000.

Muinainen latvialainen piha nähtiin mikrokosmoksena: se rakennettiin neliön muotoon. Muotonsa takia sen koettiin erottuvan kaaoksesta; järjestyksessä olevana nelinurkkaisena se loi neljää erilaista voimaa, ilmansuuntia ja vuorokaudenaikoja, miksei myös vuodenaikoja, sillä vuodenkierto oli heillekin merkittävä.

Rakennukset näyttävät olleen pinta-alaltaan hämmästyttävän suurikokoisia ja hyvin toisiinsa sulautuvia kuten venäläiset, virolaiset ja liettualaisetkin maatalot. Kattorakenteet antavat niille korkean leiman. Saman havainnon voi tehdä myös karjalaisista taloista 21 samoin kuin virolaisistakin maataloista, joita kutsuttiin riihiasumuksi. Riihiasumus oli tunnettu Virosta Pohjois-Latvian Vidzemeen jo 1500-1700-luvuilla. 22 Kaikissa edellä mainituissa yhteisenä vahvana piirteenä oli korkea katto, minkä harjapäät oli katkaistu muistuttaen aumakattoa. Tavallisissa harjakatoissa oli pitkät lappeet ja ne oli katettu yleensä oljin. Katemateriaalina käytettiin myös lastua, lautaa ja myöhemmässä vaiheessa varakkaamman väen taloissa tiiltä.

Talot rakennettiin hirrestä useimmiten luonnonkiviperustukselle. Huomioni mukaan rakennusten nurkissa käytettiin erilaisia salvosmenetelmiä: asuinrakennuksissa ja talousrakennuksissa enimmäkseen pitkänurkkaisia salvoksia, esimerkiksi sahanurkkasalvoksia ja karjarakennuksissa lyhytnurkkaisia salvoksia. Rakennuksien seinissä ei ilmennyt koristelua; ne jätettiin ovien ja ikkunoiden osalle.

Pohjakaavassa esiintyi kolme eri tyyppiä: kaksihuoneinen talo, jonka keskellä oli

21 Troska 1997, 133.

22 Troska 1997, 136-137.

ympäröivä lämmitysmuuri, joka jätti sisälleen pienen muurin sisäisen tilan. Toinen tyyppi oli kolmiosainen rakennus, jonka yhteydessä kaksi pienempää osaa toimi varastona tai latona yhden suuremman osan jakaantuessa kahteen tai kolmeen keskusmuurilla lämmitettävään huoneeseen. Kolmas tyyppi muistuttaa parituparakennusta, missä keskellä on porstua ja talon molemmissa päissä huoneet. Tätä rakennustapaa suosittiin etenkin Itä-Latviassa. Suurimpien asuinrakennusten pohjakaava muistutti paritupatyyppeä, jolloin keskelle jäi pieni eteinen ja huone, molemmille sivuille suurehko tupa. Pienemmissä taloissa oli ainakin suuri uunein varustettu tupa sekä pieni eteinen ja huone tai varasto. Syvemmillä maaseudulla suosittiin pohjakaavaa, missä toisessa päässä oli tupa, keskiporstuan toisella puolella eläinsuoja tai varasto.

Asuintalojen kuistit olivat katettuja avokuisteja. Kuisti saattoi toimia sellaisenaan koristeena kuten virolaisissakin taloissa 1800-luvulta lähtien.²³ Saman huomion voi tehdä myös liettualaisista asuinrakennuksista, joissa kuisti saattoi olla vielä runsaammin koristeltu kuin Latviassa ja Virossa.²⁴ Lautakaiteissa esiintyi läpiveistetyt kyynelaiheet, pisaramuoto tai soikea muoto. Lautojen välit oli siis veistetty aaltomaisiksi, jolloin ne muodostivat oman aiheen. Kuistin katto oli lomittain laudoista rakennettu.

Kyläyhteisölle kuului yhteinen viljavarasto ja usein myös tuulimylly. Viljavarasto oli hirrestä rakennettu kuten asuinrakennuksetkin, talon harja oli korkea, nurkat lyhytsalvottuja. Päätyjen tukirakenteet jätettiin yleensä näkyviin ja maalattiin mustiksi. Muuten varastorakennusten päädyt olivat joko maalattu tai kalkittu valkoisiksi.

Tuulimyllyn muoto suippeni huippua kohden muistuttaen heinäseivästä. Mylly oli katettu oljin. Sakaroiden lappeet oli lautojen rimoista rakennettu siten, että jokainen sakara osoitti lappeellaan eri suuntaan. Kuvalähteiden mukaan samaa mallia on suosittu myös Virossa²⁵ ja Liettuassa²⁶ Suomalaiseen tuulimyllyyn verrattuna latvialainen malli oli kevyempi; suomalainen tyyppi suosi melamaisia siivekkeitä.²⁷

Rakennusten ovet olivat matalahkoja umpioivia. Kuviopanelointi vaihteli vinoneliölaudoituksesta pysty- ja poikkilaudoitukseen. Ulko-ovissa peiliovet oli kehystetty samalla puulla muodostaen kasettityyppisen ovimallin. Keskustaa neljästä eri kulmasta lähestyvä vinolaudoitus oli

23 Maslova 1976, 138.

24 Bernotiene 1993, 48.

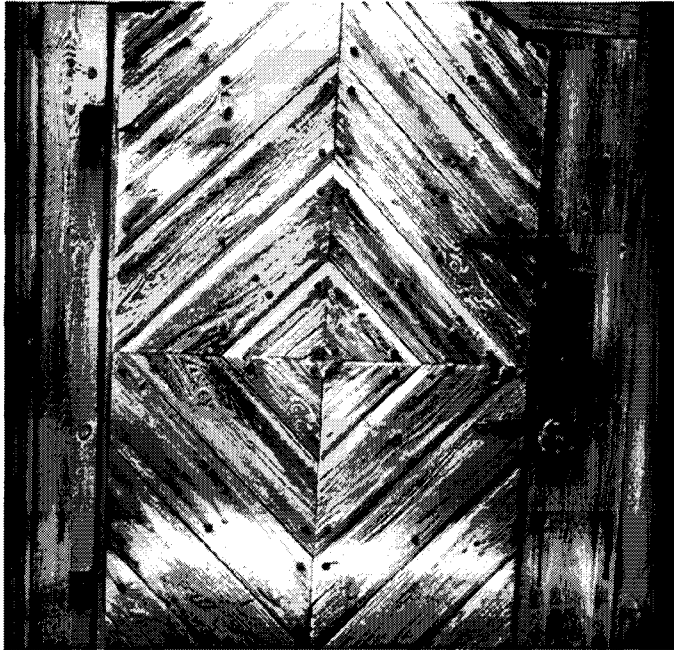
25 Kunnapu 1992, 10.

26 Bernontiene 1993, 58-59.

27 Korhonen 1988, 44.

asuinrakennuksissa tyypillisin. Talousrakennuksissa käytettiin tavallista poikki-, vino- ja pystylaudoitusta, joissakin tapauksissa Z-kirjaimen muodolla vahvistettuna. Ovet oli yleensä sijoitettu rakennuksen keskelle. Huomioni mukaan Virossa ovet olivat vaatimattomammin paneloituja kuin Latviassa; Liettuassa taas runsaammin koristellumpia, jopa talousrakennusten ovissa saattoi olla koristelua.

Ikkunoissa esiintyi neli- ja kuusiruutuaisia luukuttomia ikkunoita sekä hieman uudemmissa

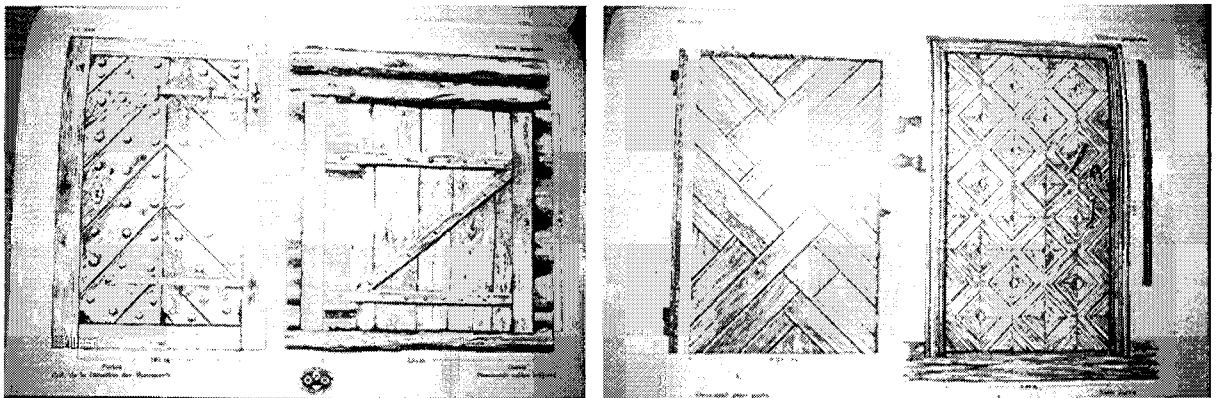

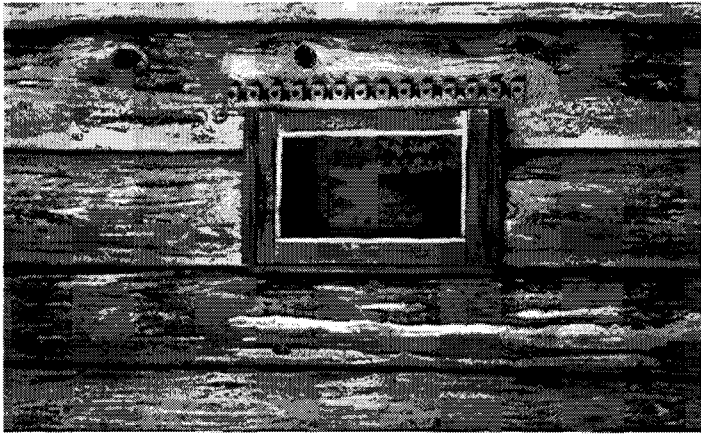
Talousrakennuksen ovi.

Zarrins R. (toim.) Latvju raksti I-II 1990.
Latvijas gramata. Riga.

Perinteisiä ovimalleja.

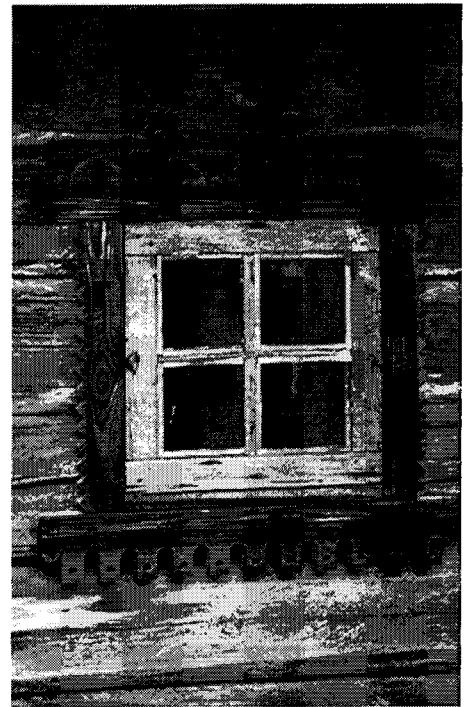
Zarrins R. (toim.) Latvju raksti I-II 1990.
Latvijas gramata. Riga.

Talusrakennuksen ikkunakoristelua.

Tekijän diakokoelma 2000.

Piharakennuksen
ikkunakoristelua

Tekijän diakokoelma 2000.

nk. T-mallin ikkunoita. Liettuassa suosittiin luukullisia ikkunoita, mutta koristelultaan ne vastasivat latvialaisia ja virolaisia tyyppejä. Joskus ikkunanpuitteet maalattiin, mutta yleisemmin ne olivat jätetty käsittelemättä samoin kuin rakennuksetkin. Talusrakennuksissa oli joskus pieni normaalia ylemmäksi sijoitettu ikkuna. Asuinrakennusten ikkunamäärä vaihteli. Sisustuksista päätellen vauraampien talojen tuvassa saattoi olla päädyssä kaksikin ikkunaa pitkien seinien ikkunoiden lisäksi. Vaatimattomimmissa rakennuksissa ikkunoita käytettiin säästeliäämmin.

Ikkunapuitteet yleensä koristeltiin. Symmetrinen koristelu oli hallitseva. Ainakin ikkunan yläpuite oli koristeveistetty, mutta suuremmissa taloissa saattoi ikkunan joka puite olla koristeltu. Näissä sivukoristeet olivat samanlaiset, yläpuite ja alapuite erosivat toisistaan.

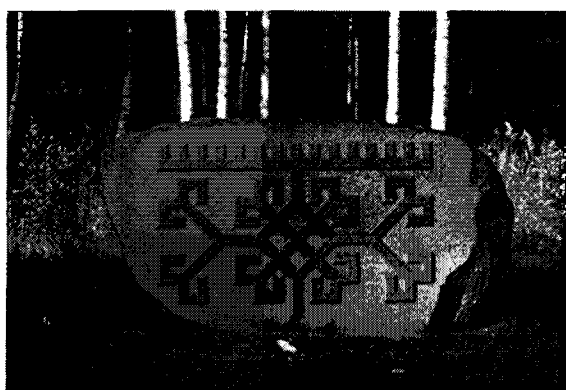
Koristelussa käytettiin aaltomaisia, koristeellisia barokista ja klassisesta tyylistä irrotettuja linjoja. Yläpuitteissa koriste saattoi olla avatussa muodossa. Aiheet muistuttavat karjalaisrakennusten koristelua. Pienissä ikkunoissa tyyppillistä oli joko pyöröpykälä tai hammastettu reiällinen muoto. Talusrakennusten ikkunoissa harvemmin oli koristelua. Eläinsuojissa käytettiin virolaiseen tyyliin myös ikkunoita. 28

Rakennukset, niiden sijoittelu piha-alueelle ja niiden koristelu kuisteineen, ovineen ja ikkunoineen muistuttivat toisiaan Venäjän Karjalassa ja Inkerissä, Virossa ja Latviassa ja Liettuassa. Näillä alueilla oli samankaltaiset luonnonolot, mikä saneli etenkin lämpimiksi asunnoiksi tarkoitettujen talojen rakentamisen. Sosiaalis-taloudelliset olosuhteet määräisivät mahdollisuudet rakentaa, sen tason ja laadun. Kulttuuriyhteydet alueella enenivät saksalaisvalloitusten jälkeen, mikä vaikutti uusien ja erilaisten ideoiden kulkeutumiseen alueen sisällä. Rakennusten ja pienempien elementtien koristelutyyleistä löytää yhtenevyyksiä, mikä viittaa kulttuuriyhteyksien olleen olemassa.

3.2. Tekstiilit, huonekalut ja esineistö

Kuvalähteitten mukaan tekstiilit, huonekalut ja esineistö muistuttavat hyvin paljon toisiaan Baltian alueella. Alueellisia eroja on kuitenkin havaittavissa. Kantaväestö on liikkunut alueella satoja vuosia etenkin kaupankävijöinä, jolloin vaikutteet ovat silloisten taideteollisten tuotteitten osalta kulkeutuneet kauppamiesten mukana. Myös maitten väliset sisäiset muutokset siirsivät vaikutteita paikasta toiseen.

Esineistössä varsinkin tekstiilikäsittöitten osuus perinteen siirtäjänä on ollut huomattava. Verhoissa, pöytäliinoissa, käsipyyhkeissä ja vaatetuksessa esiintyy samoja aiheita, joita on siirretty esimerkiksi Ligo – puiston kiviveistoksiin. Aiheet ovat osin meilläkin käytettyjä, tutunomaisia. Riian arkkitehtuurin ornamenttiikassa on myös viitteitä näistä töistä.

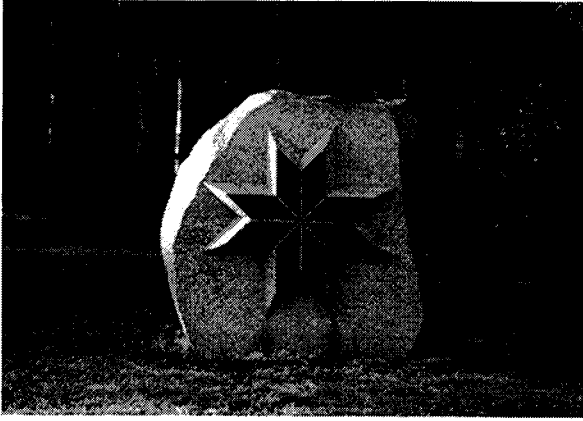
Tekstiileissä käytetty aihe kivessä.

Tekijän diakokoelma 2000.

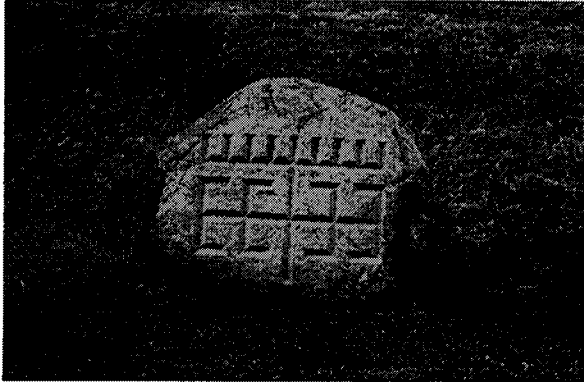

Varioitu hakaristimotiivi.

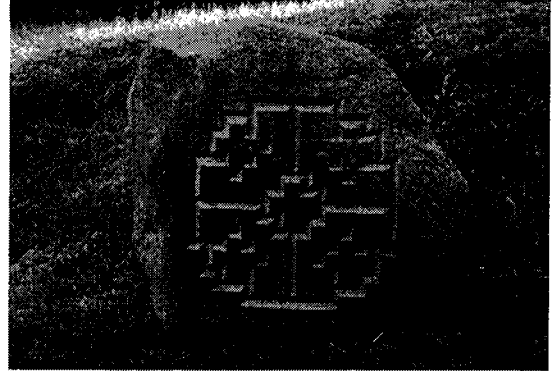
Tekijän diakokoelma 2000.

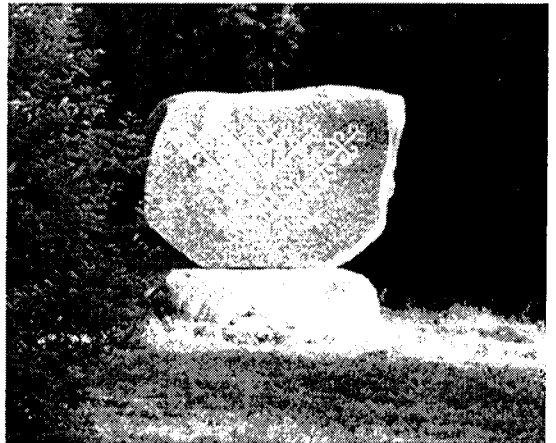
Tähtiaihe.
Tekijän diakokoelma 2000.

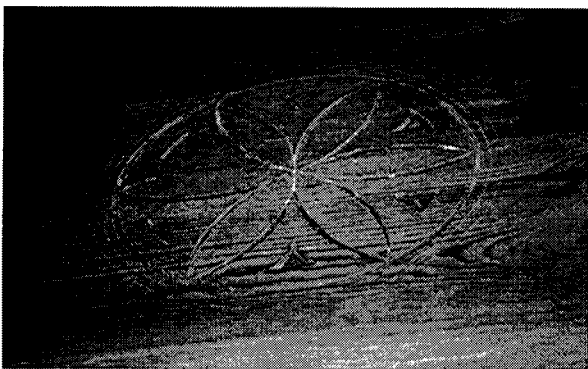
Arkaainen aihe.
Tekijän diakokoelma 2000.

Muunneltu neliöaihe.
Tekijän diakokoelma 2000.

Tekstiilissä käytetty aihe.
Tekijän diakokoelma 2000.

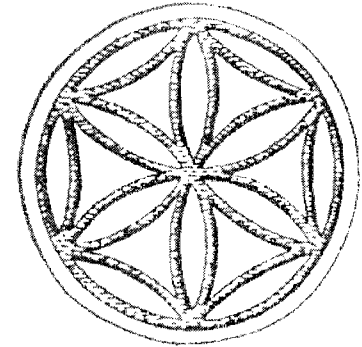
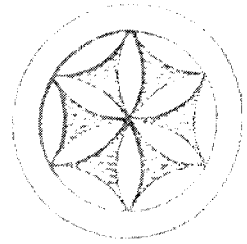

Kukka-aihe.
Tekijän diakokoelma 2000.

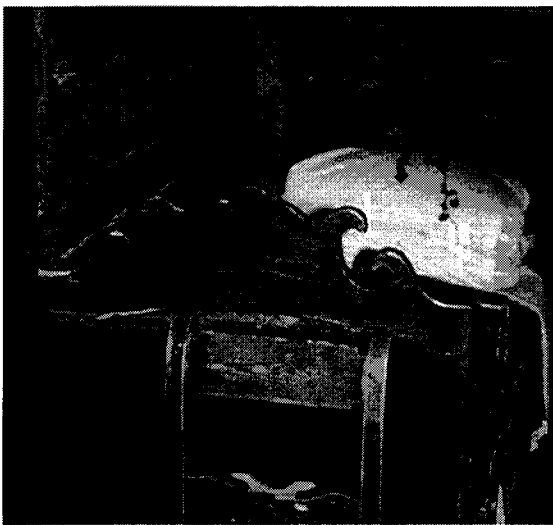
Kukka-aihe
maalattu uunin kylkeen.

Tekijän diakokoelma 2000.

Kelttien kukkakuvioita.

Zacze Iain, Celtic Design
-A sourcebook of patterns
and motifs. 2000.
Studio. London.

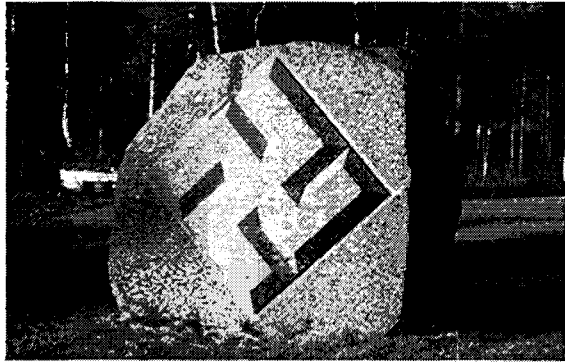
Tuolin karmin ja sängyn päädyn koristeaihe.

Tekijän diakokoelma 2000.

Kuusiterälehtinen kukka-aihe on ollut yleisesti käytössä niin puuhun kaiverrettuna kuin maalattunakin esimerkiksi seinään, uunin kylkeen tai huonekaluihin. Samaa aihetta on toteutettu myös arkkitehtuurin ornamenttiikassa. Kyseistä kuviota eri versioineen on käytetty jo varhain ympäri Eurooppaa niin huonekaluissa, tekstiileissä kuin käyttö – ja koriste-esineissäkin. 29

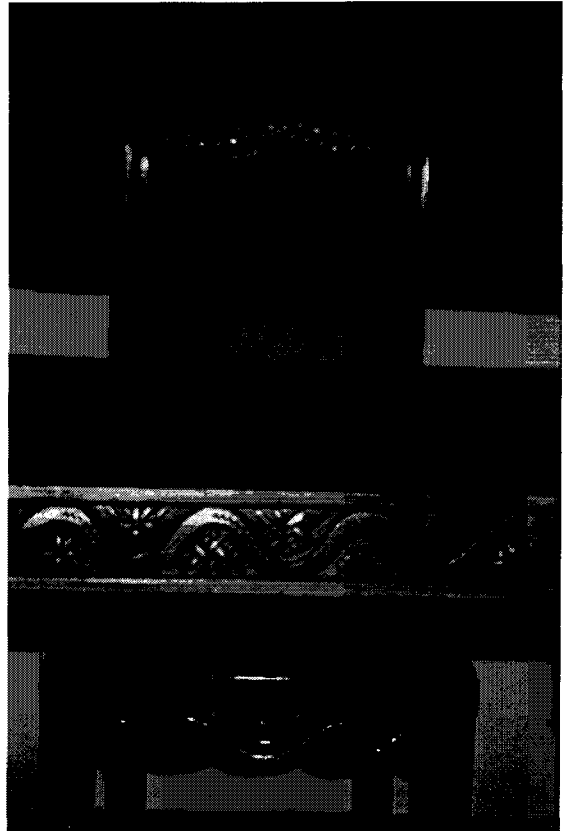
Huonekaluissa, sängynpäädissä ja tuolin selkänojissa, esiintyy samantyyppisiä rokokooon viittaavia koukeroita kuin ornamenttiikassa. Koristeellisemmat tuolinselkämykset tulivat muotiin vasta 1800-luvun loppupuolella niin Latviassa kuin Virossakin. Esikuvina pidettiin tiettävästi kaupunkilaisten ja moisoiden tyylihuonekaluja. Sängyjen päädyt

29 Peesch 1983, 29.

Hakaristi Ligo-puistossa.

Tekijän diakokoelma 2000.

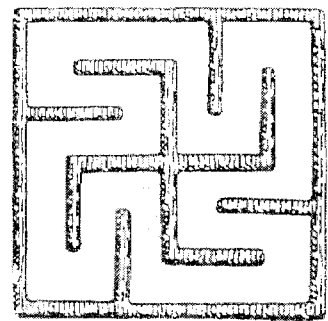
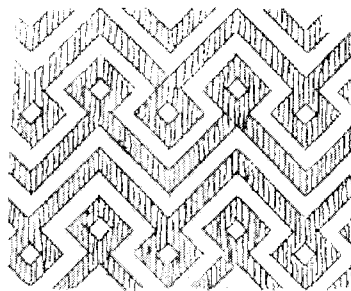
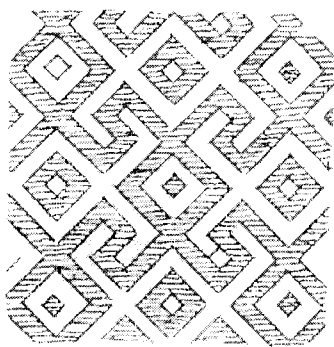

Jugend-aihe tuolin verhoilussa ja pöydän reunassa.

Tekijän diakokoelma 2000.

Kelttien hakaristiaiheita.

Zaczek Iain, Celtic Design -A sourcebook of patterns and motifs. 2000. Studio. London

koristeltiin myös ylemmän luokan mallien mukaan. 30 Liettualainen huonekaluornamentiikka oli kevyempää ja sirompaa. Myöhemmin jugendkaudella muoto yksinkertaistui ja esimerkiksi pöydän suoraan koristelistaan liitettiin heille tyypillinen kukka-aihe kaarevan nauhan lomaan. Tuolin kankaassa saattoi olla tyylitelty arkaainen aihe, mikä muistuttaa myös meidän kansallisromanttisen ajan huonekalujen kankaita.

Ligo-puiston (ligo = juhannus) kivipaaseihin on tallennettu vanhoja aiheita, joita esiintyy etenkin tekstiileissä. Yksi yleisemmistä on tähti-aihe jonka eri muunnoksia löytyy myös arkkitehtuurista. Tähtikuvio, jota kutsutaan kannuksenpyöräksi, on tyypillinen suomalais-ugrilaisella alueella. 31 Hakaristi muunnoksineen on myös ollut varsin käytetty aihe. Hakaristiä on käytetty jo varhain yleismaailmallisesti taikamerkinä sekä ornamenttina. Alun perin sen merkitys on ollut auringonkehrä, mitä sen voi olettaa balttilaisessa mytologiassakin merkinneen, sillä auringon merkitys on ollut vahva. 32

Eräs mielenkiintoisimmista aiheista on kuin haravanvarteen kiinnitetyt geometriset kuviot. Niitä esiintyy samankaltaisina tekstiileissä, mutta myös arkkitehtuurissa. Aihe yksinkertaisimmillaan muistuttaa varteen kiinnitettyä E-kirjainta ja on hyvin arkaainen, runsaimmillaan lähes pitsimäinen. Samantyylinen sakara-aihe variaatioineen on esiintynyt myös kelteillä. 33 Vahva viite keltteihin antaa tiedon viikinkien vierailuista Kuurinmaan rannikolla. Tekstiilitöissä ilmenevien arkaaisten aiheitten alkuperä on todennäköisesti puisten työvälineitten ja laivojen lippujen merkeissä. Osin ne muistuttavat kirjaimia. 34

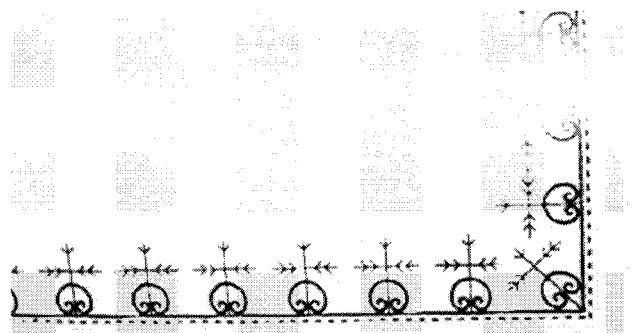
Tekstiilitöissä on käytetty myös hyvin arkaaisia aiheita esimerkiksi ommeltuina liinujen reunoihin. Edellä mainitun sakarakuvioinnin muunnoksia on useita. Osa niistä kehittyy

Arkaaisia aiheita.

Zarrins R. (toim.) Latvju raksti I-II 1990.
Latvijas gramata. Riga.

Zaczek Iain, Celtic Design -A sourcebook of patterns and motifs. 2000. Studio. London

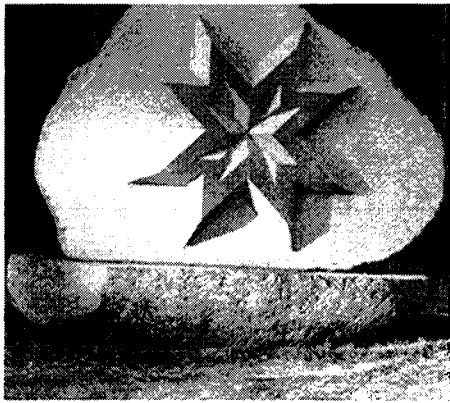
30 Troska 1997, 165-166. Veveris, Kuplais 1986, 143, 166.

31 Konttinen, Laajoki 2000, 177.

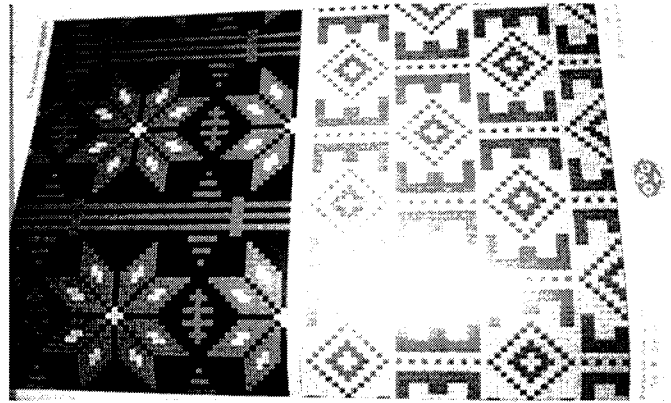
32 Konttinen, Laajoki 2000, 131.

33 Zaczek 1995, 97.

34 Veveris, Kuplais 1986, 202.

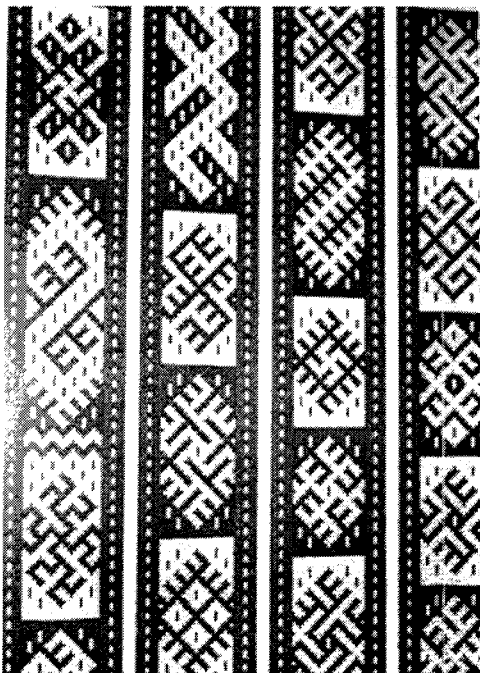
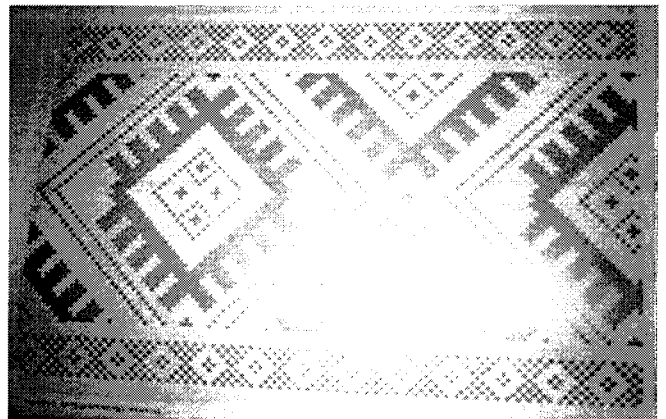
Tähtiaiheet.

Tekijän diakokoelma 2000.

Geometrisia aiheita.

Zarrins R. (toim.) Latvju raksti I-II 1990.
Latvijas gramata. Riga.

lopulta lähelle hakaristikuviota. Aiheita esiintyy seinävaatteissa ja erilaisissa asusteina käytettävissä nauhoissa. Aihe on tuttu myös kankaankudonnassa. E-kirjaimen malli esiintyy useissa kudotuissa seinätekstiileissä samoin kuin kannuspyörä-aihe. Latvialaiset ja virolaiset tekstiilityöt muistuttavat huomattavasti enemmän toisiaan kuin liettualaiset, joitten väritys on hieman tummempaa, aiheiltaan enemmän ruudullisempaa ja koristelultaan luonnonkasveja jäljittelevää. 35

Pitsimäinen geometrisyys oli käsin ommeltuna yleinen etenkin käsipyyhkeissä ja liinojen koristereunuksina. Lankoina on käytetty vihreää, punaista ja keltaista. Samat aiheet on siirretty myös kansallispukuihin, sekä niiden kankaisiin että asusteina käytettyihin nauhoihin, vöihin, hattuihin, sukkiin ja laukkuihin. Pukujen värit ovat määrättyneet alueittain. Viron ja Latvian kansanpuvuissa käytettiin yleisimmin geometrista kuviointia sekä arkaaisia kasviaiheita. Jo aiemmin oli saatu saksalaisilta vaikutteita värillisestä kukkakirjonnasta. 36 Liettualaisissa kansanpuvuissa oli puolestaan voimakkaammin raidallisia ja ruudullisia, väritykseltään tummempia kankaita. Vyöt ja nauhat olivat samantyyppisiä kuin Latviassa. 37 Aiheitten ajoitus sijoittuu vanhempaan aikaan kuin niiden toteutus. 38

Naisen Kansallispukuja

Zarrins R. (toim.) Latvju raksti I-II 1990. Latvijas gramata. Riga.

35 Bernotiene 1993, kuvat 117-128.

36 Voolmaa 1997, 179-181.

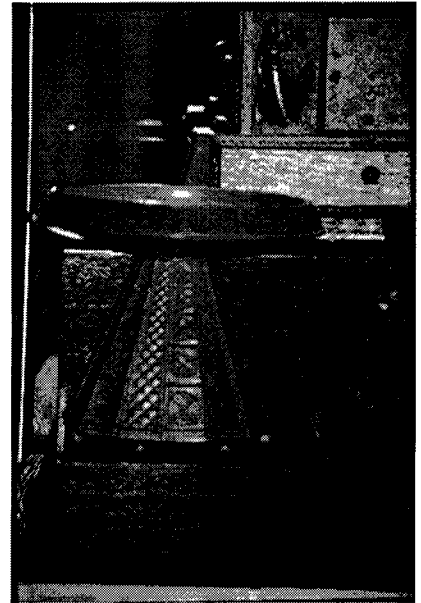
37 Bernotiene 1993, kuvat 203-204.

38 Karlson 1994, 78.

Perinnekuvioita esineistössä.

Tekijän diakokoelma 2000.

Parempaan käyttöesineistöön on maalattu alussa mainittuja kuusiterälehtisiä kukka-aiheita muunnoksineen. Kukka-aihe on joissakin tapauksissa yksinkertaistettu jaetuksi ympyräksi, jonka sisus on saatettu koristella geometrisesti viivoin. Toinen tyypillinen aihe on vinoruudutus, mikä muutamissa myöhemmissä malleissa on kehitelty pyramidiksi. Raczin mukaan viiva - ja kolmipisteornamentiikka sekä muut varioidut viivanauhakoristelut esineistössä ovat peräisin jo keskiajalta. 39

4. 1800-1900 - LUKUJEN VAIHTEEN JUGEND RIASSA

4.1. Riian rakentamisen kehitys

Riika perustettiin Daugavan rannalle 1201. Perustajana pidetään saksalaista tuomioherra, josta tuli Riian piispa Albert. Ensimmäinen tunnettu käännyttäjä oli kuitenkin piispa Berthold, joka rantautui perustettavan kaupungin, silloisen tunnetun kauppapaikan, rannalle 1193. Rannat olivat tuttuja sisämaasta veneillään kulkeville kauppiaille. Paikan tunnettavuus auttoi uuden kaupungin nopeassa kasvamisessa. 40

Vieläkin on nähtävissä, mitä Riian vauraus oli koko keskiajan aina uudelle ajalle tullessa. Hansaliittoon kuuluneena kauppiat ja vilkastuva kaupankäynti pitivät huolen kaupungin rikastumisesta. Kauppaporvareiden ja saksalaisaateliston olemassaolo näkyi suurissa hyvin varustetuissa kivitaloissa. Yleensä julkiset rakennukset rakennettiin kivistä saksalaisen rakennusperinteen ja esikuvan mukaisesti. Keskiajalla rakennettu Riian kaupunginmuuri toi asukkaille turvallisuutta ulkopuolelta hyökkääviä vihollisia vastaan. Muurit, tornit ja vallihaudat kuuluivat jokaisen suuremman kaupungin varustukseen. 41

Kaupungin rakentamiseen liitetään tarina Kristaps-sotilaasta, joka toimi samalla lautturina Daugavalla. Eräänä pimeänä myrskyisenä yönä oli pieni poika pyytänyt ylitystä joen toiselle rannalle. Myrsky raivosi, leveä joki oli vaarallinen. Puolimatassa vahva Kristaps tunki uupuvansa päästen kuitenkin toiselle rannalle. ”Tuntui kuin koko maailma olisi ollut harteillani,” kerrotaan lautturin myöhemmin kertoneen. Myöhemmin myös ilmeni, että pieni poika oli ollut Jeesus-lapsi. Kotiin palattuaan lautturin oli löytänyt suuren kasan kultarahoja, jotka hän antoi käytettäväksi Riian rakentamiseen. 42 Kyseinen tarina on tunnettu laajalti maailmassa, mutta riikalaisille tarinalla on edelleen erityinen merkitys hävitettyine Kristaps-patsaineen ja merkkipäivineen.

Vauras hansakaupunki koki muitten sisarkaupunkien tavoin taantumista, kuitenkin vähemmän kuin muut. Riian asema oli parempi keskeisenä kulkuväylänä syvemmälle Venäjän sisämaahan ja hyvä sijainniltaan ruotsalaisille. Ulkomaankaupan kannalta Riian asema oli merkittävä, sillä valkovenäläisille Daugava oli elinehto; se oli ainoa väylä merelle. Ruotsin vallan aikana Riian

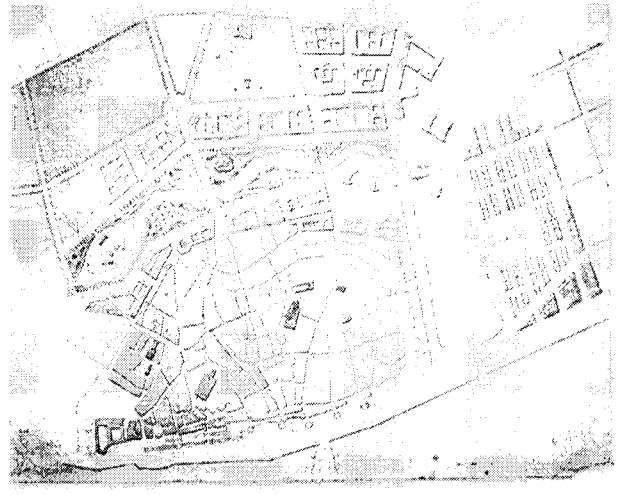
40 Mela 1997, 17.

41 Alenius 2000, 73.

42 Kolbergs 1990, 221.

Riika vuonna 1840.

Riika vuonna 1856.

The Art nouveau architecture of Riga. Exhibition catalogue. Jumava. Riga.

väkiluku kasvoi verrattuna muihin entisiin hansakaupunkeihin. Se vaikutti rakentamisen tarpeeseen ja sitä kautta myös uusien ammattikuntaryhmien syntyyn. 43

Uudistusten vuosisata, 1800-luku, oli myös väestönkasvultaan voimakas huolimatta osan kantaväestön muuttaessa kotimaan ulkopuolelle. Venäjän muista osista siirtyi puolestaan väkeä Riikaan uutta elämää etsimään. Voimakas teollistuminen ja sen vaatimana rautateiden rakentaminen houkutteli köyhemmiltä alueilta uutta väestöä kaupunkiin töihin. Teollistumisen myötä kauppa kasvoi ja mahdollisti siirtymisen uusiin ammatteihin. Myös venäläistäminen toi venäläisiä virkamiehiä ja sotilasväkeä alueelle. Suurin osa uusista asukkaista muutti kaupunkiin, mikä puolestaan aiheutti kasvavan asuntopulan ja räjähtävän rakentamisen tarpeen. 44

Riian kaupunkisuunnittelussa ei tarvinnut sovittaa uutta suunnitelmaa vanhan päälle, sillä vanha puutaloasutus oli kauempana keskustasta, Pardaugavan ja Moskovan esikaupunkialueilla, jonne mm. venäläiset, virolaiset ja juutalaiset olivat asettuneet asumaan. Uusi asemakaava tehtiin uuteen kaupunkiin, Neue Stadt, kuten saksalaistuneet kaupunkilaiset sitä kutsuivat. Uudet rakennukset vaativat leveät tontit ja kadut. Suuria kaupunkeja esikuvina pitäen Riikaan suunniteltiin leveät puistokadut ruutuasemakaavan mukaan. Englanti ja sen kasvavat kaupungit oli eurooppalaisista maista hyvä industrialismin aikainen esimerkki. 45

Ruutukaava pohjautui vanhaan traditioon, antiikin aikaiseen kaupunkisuunnitteluun. Mallia

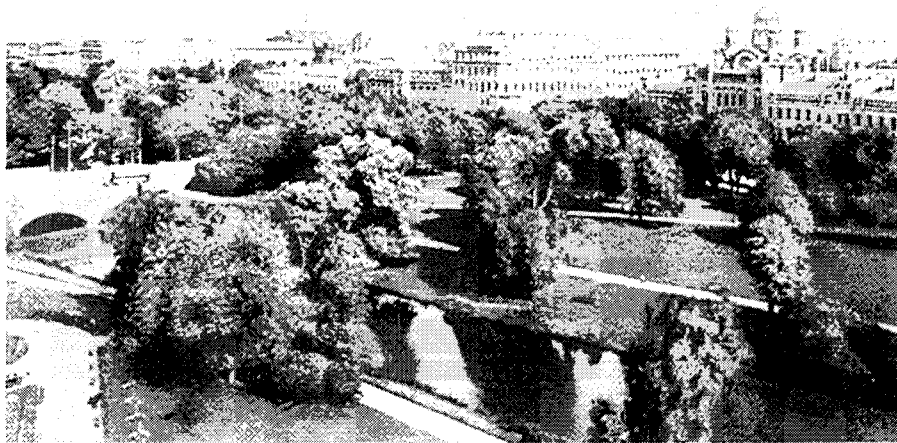
43 Alenius 2000, 119-121.

44 Alenius 2000, 171.

45 Korn 1953, 65.

Riian kanaali ja puistovyöhyke 1800-luvun lopulla.

Kolbergs Andris, The story of Riga 1999. Jana seta publishers & printerns ltd. Riga.

sovellettiin ympäri Eurooppaa entisiä kaupunkeja laajennettaessa ja kokonaan uusia alueita suunniteltaessa, kuten Riassa tehtiin. Tämä kaupunkimalli vaikutti koko kaupunkiin sen tulevaisuuden rakentamistakin muokaten. 46 Esplanadeja ja bulevardeja avaamalla Riikaan saatiin uusia ulosmenoväyliä ja laajat suunnitelmalliset puistoalueet rakensivat kaupungille hengittävät keuhkot. Saman muutoksen koki myös Tallinna, missä vanha kaupunki erotettiin uudemmasta osasta puistovyöhykkeellä. 47 Mallia tähänkin todennäköisesti otettiin Englannista, missä etenkin puistoalueita ihannoitiin ja kehitettiin. 48

Riian uusi keskusta poikkesi tunnetuimmista eurooppalaisista kaupunkikeskuksista väkirakenteeltaan, sillä uusiin rakennuksiin asettui asumaan niin varakkaita kaupunkilaisia omistustaloihin kuin työläisväestöäkin vuokrataloihin, joita Riassa oli useita. Keskieurooppalaisen mallin mukaan oli tyypillistä, että varakas väki muutti kaupunkien ulkopuolelle kauemmas työpaikoista ja tehtaista. Eräs ilmiö oli tehdasyhdyskunnat, jotka muotoutuivat kaupungin ulkopuolella olevien tehtaitten ympärille. Näitä ilmaantui Riikaan vasta myöhemmin 1900-luvun puolella. 49

Riian 1500-luvulla aloitettua linnoitusjärjestelmää, mikä erotti keskiaikaisen vanhan kaupungin nk. tulevasta uudesta kaupungista, alettiin purkaa 1857. Hajottaminen kesti viisi vuotta. Jäljelle jätettiin vain vesiuoma, nykyinen kaupunginkanaali. Kanaalin reunoille rakennettiin puistot ja puistokadut ja entisiltä kaupunginporteilta rakennettiin kadut kohti puurakenteisia

46 Pfeifer 1979, 208.

47 Bruns, Kangropool, Kallion 1987,86.

48 Pfeifer 1979, 210.

49 Pfeifer 1979, 212-213.

esikaupunkeja. 50 Kadut johtivat Pietariin, Pihkovaan ja Moskovaan. Lähempänä kaupunkia puutaloasutus oli tiiviimpää harveten kaupungista ulos mentäessä. Esikaupunkialueita oli rakennettu useaan kertaan ryöstöjen ja sotien aikana sattuneiden tulipalojen aikana. 51

Kanaalin molemmin puolin jätettiin leveä puistovyöhyke. Italialaisen kenraalikuvernöörin, Filippo Pauluccin (1779-1840) ansiosta perustettiin Esikaupunkien istutuskomiteat, jolle varakkaat kaupunkilaiset lahjoittivat varojaan. Puistovyöhykkeelle muodostui puutarhapalsta-alue, missä riikalaiset viljelivät kotitarpeisiin. Tämän vyöhykkeen ulkopuolelle alkoi 1800-luvun lopulla nousta varakkaitten baltiansaksalaisten kauppiaitten ja teollisuusmiesten rahoittamia, jugendin henkeen rakennettuja kivitaloja, joista ensimmäinen valmistui 1899 ja joiden suunnittelijoina toimivat koulutetut arkkitehdit. 52 Kaupungin uusi puoli oli saanut asemakaavansa ja eurooppalainen uusi tyyliuunta sai olla sen rakennusten toteuttajana.

4.2. Riian jugend

Jugend oli lyhyt kausi eurooppalaisessa arkkitehtuurissa. Sitä kutsuttiin tyyliksi, mutta kriittisimmät puhuttelivat sitä liikkeeksi, joka raivasi tietä 1900-luvun uusille tuulille, funktionalismille ja myöhemmälle modernismille. Jugendkin oli vastaliike kertaustyyliille; se halusi rikkoa akateemisen tradition, antiikin aikaisen ihanteen arkkitehtuurissa. Tavoitteena oli puhdistaa käsityö massatuotannosta, mikä näkyi myös arkkitehtuurin runsaissa detaljeissa. Haluttiin luoda ympäristöön sopiva kokonaisvaltainen taideteos interiööreineen.

Riian jugendin rakentaminen aloitettiin 1890-luvun lopulla. Vilkas muuttoliike maalta kaupunkiin synnytti rakentamisen tarpeen. Voikin kysyä, kenelle nämä usein monumentaaliset rakennukset oli suunnattu; asettuivatko niihin varakkaat kaupparivarit, jäljellä oleva kaupunkiaatelisto ja virkamiehistö. Mihin muuttivat sankoin joukoin kaupunkiin saapuneet työläiset; muuttivatko he kaupungin puutaloin rakennetuille esikaupunkialueille. Muutamia esimerkkejä on joistakin suurista vuokrakivitaloista, joissa pohjapiirustusten mukaan oli pienehköjä asuntoja käytävässä sijaitsevina saniteettitiloineen. 53

50 Kolbergs 1990, 217-218.

51 Kolbergs 1990, 256-257.

52 Kolbergs 1990, 228.

53 Strautmäne 12.6.2000, haastattelu.

Latvialaiset arkkitehdit saivat koulutuksensa Riian Polyteknillisessä Instituutissa (perustettu 1869), joka oli pääasiassa arkkitehtien akateemisen opetuksen keskus sekä Pietarin Siviili-insinööri Instituutissa, Pietarin Keisarillisessa Taideakatemiassa ja useissa Saksan eri teknillisissä yliopistoissa. Muutamilla arkkitehteillä oli sekä arkkitehdin että insinöörin koulutus, joillakin oli lisäksi tutkinto taidehistoriassa. Latvialainen tutkimus puhuu kolmesta eri arkkitehtisukupolvesta vuosisadanvaihteen ajalta. Ensimmäisen sukupolven merkittävin edustaja oli Janis Fridrihs Baumanis, (1834-1891), toisen Konstantins Peksens (1859-1928) ja kolmannen Eizens Laube (1880-1967). Suurin osa arkkitehteistä työskenteli Riiassa, minne myös eniten rakennettiin; muut Latvian kaupungit olivat tuolloin vielä pieniä maaseutukaupunkeja. 54

Latvialainen arkkitehtuuritutkimus on tehnyt maan sisäisen luokittelun jugendkauden rakennuksista. Se kertoo tyylin eri koulukunnista ja vallitsevimista piirteistä. Varhaisinta tyyliä edustaa eklektinen art nouveau, joka oli hallitseva suuntaus myös Ranskassa ja Belgiassa. Se sisälsi eniten elementtejä historismista; siitä saattoi löytää piirteitä barokista, rokokoosta ja klassismista. Voimakas akateeminen traditio oli huomattava. Symmetrisissä fasadeissa täytettiin lähes kaikki tyhjät pinnat perinteisin koristeellisin keinoin. 55

Fasadikoristelussa käytettiin paljon antiikin aiheita: kreikkalaistyyllisiä patsaita, naisten jalopiirteisiä kasvoja, seppeleitä, miekkoja, atlasta kantavia miehiä, amfora-astioita. Varsinaiset jugendiin kuuluvat joutsenkaula-aiheet eivät kuuluneet tähän suuntaan. Tunnetuin eklektisen suunnan arkkitehti Riiassa oli Mikhail Eisenstein, joka oli peruskoulutukseltaan insinööri ja sai arkkitehtikoulutuksen Pietarissa. Kansainväliset lehdet ja näyttelykatalogit olivat suurimmat vaikuttajat hänen tuotannolleen. 56

Runsas eklektismi vaihtui melko nopeasti rationaalisempaan suuntaan, vaikka eklektismi vaikutti joidenkin arkkitehtien töissä vielä 1900-luvun alkupuolellakin. Pohjakaavasuunnittelussa otettiin huomioon entistä enemmän asumisen käytännöllisyys, mikä näkyi myös suoraviivaisemmassa ulkoasussa. Detaljien määrä väheni fasadeissa ja saksalaisvaikutteinen viileä järjestelmällisyys leimasi eksteriööriä.

Huolimatta rationaalisista pyrkimyksistä suuntaan otettiin vaikutteita ja elementtejä saksalaisesta romantiikasta ja jopa gotiikasta yleisilmeen säilyessä silti hillittynä. Suuntaukseen on vaikuttanut mielestäni myös lätiläinen ritariromantiikka. Rakennusten koristelussa käytettiin usein työteemaisia

54 Krastins, Treiguts, Upmanis 1995, 8-13.

55 Krastins 1992, 37.

56 Tuma 19.3.2001, haastattelu.

reliefejä. Saksalaisvaikutteista rationaalista romantiikkaa suosivat suunnitelmissaan arkkitehdit Konstantins Peksens, Janis Alksnis, Johans Vihelms Karlis Neumann ja Vilhelms Ludvigs Nikolajs Bockslaff, jotka opiskelivat Riassa ja Pietarissa; Neumann opiskeli muutaman vuoden myös Leipzigissa ja sai siellä filosofian tohtorin arvon. Hän julkaisi lukuisan määrän esseitä taiteesta ja arkkitehtuurista. Peksens oli heistä tuotteliain: hän suunnitteli yli 250 rakennusta. 57

Rationaalinen suuntaus pyrki vähentämään koristeellisuutta ja painottamaan rakennustaiteellisuutta rakennusten pintastrukturissa. Suuntauksessa haluttiin etsiä vastakkaisuuksia ja tuoda ne näkyvästi esille. Pyrittiin näyttämään usko uuteen ja tulevaan, mutta samalla nähtävissä oli kaipuu menneeseen; rakennustaiteellisesti pyrittiin ilmaisemaan elämänilo, vaikka tiukkuudessa ilmeni tietynlainen pessimismi. Fasadin tehtävänä oli heijastaa näitä päämääriä. 58

Pisimpään vaikuttanut perpendikulaarinen suuntaus alkoi toistaa entistä voimakkaammin gotiikan korkeuksiin kohoavia linjoja. Muotokieli pyrki kohti taivaita ilman goottilaisia kaarirakenteita. Vertikaalisuus koettiin sekä uutena taiteellisena keinona että rakennusteknisesti haastavana suuntauksena. Esikuvana oli wieniläinen jugend. 59

Fasadikoristelu pitäytyi myös pystysuorissa geometrisissa aiheissa, mitkä suosivat korkokuvia. Suuntaus oli suora tie kohti funktionalismia. 60 Koulukunnan selkeimmät edustajat olivat arkkitehdit Pauls Mandelstamm ja Bernhards Bielenstein, mutta myös Peksensin, Alksniksen ja Lauben suunnittelemissa rakennuksista löytyy samoja ideoita. Bielenstein toi ideoita Saksasta, missä hän oli opiskellut Riian Polyteknillisen Instituutin lisäksi. Mandelstamm oli Riian arkkitehtuurikoulun kasvatti, joka raivasi tietä latvialaiselle funktionalismille. Hän suunnitteli lukuisia pankki- ja kunnallisia rakennuksia. 61

4.3. Kansallisromantiikka Riassa

Vaikka Riassa on lukuisa määrä eklektiseen, rationaaliseen ja perpendikulaariseen koulukuntaan kuuluvia rakennuksia, tuli kansallisromanttisesta suuntauksesta näkyvin jugendia edustava suunta. Rakentamisen aktiivisin vaihe ajoittui Riassa 1900-luvun alkupuolelle, jolloin kansallinen vaihe esimerkiksi kirjallisuudessa oli jo ohitettu tiukentuneen venäläishallinnon takia. Mutta jo

57 Krastins 1995, 266.

58 Krastins 1992, 70.

59 Krastins 1992, 113.

60 Krastins 1992, 113.

61 Strautmane 12.6.2000, haastattelu.

nousuun pääsyyttä kansallismieltä ei tukahdutettu, vaan aina löytyi uusi kanava sen ilmentämiseen. Tuo kanava oli nyt arkkitehtuuri, kuvataide ja taideteollisuus. Visuaalisen taiteen puolelta nousi useita aktiivisia henkilöitä, jotka vilkkaitten kansainvälisten henkilökohtaisten suhteitten kautta jatkoivat sitä luomistyötä, jonka kirjallisuus oli aloittanut. Kansan keskuudessa eli yhä heidän mottonsa, jonka jo vuonna 1856 oli lausunut lättiläinen opettaja Dinsbergis: ” Me latvialaiset! Ja tälle sanalle pysymme iäti uskollisina.” 62

Kuten muissakin Euroopan maissa Latviassakin otettiin samoja päämääriä uuden tyylin luomiseen: haluttiin luopua 1800-luvun rakennusmenetelmistä ja ottaa käyttöön uusia arkkitehtonisia tilaratkaisuja; rakennusmateriaalien runsas valikoima mahdollisti moni-ilmeisten koristelumenetelmien käytön. Niiden päämääränä oli taiteellisuus ja maalauksellisuus, epäsymmetria ja dynamiikka. Haluttiin myös miettiä, mitä kansan luonne ja sen kulttuuri yhdessä paikallisten luonnonolojen kanssa saattoivat vaikuttaa arkkitehtuuriin. Myös Suomessa oltiin pohdittu näitä asioita. 63 Molempien maiden samoin kuin Tallinnan muutamissa kansallisromanttisissa rakennuksissa näkyy yhteinen pyrkimys luonnonmateriaalien käyttöön sekä tekstuurin tavoitteeseen saada taiteellinen ja jopa maalauksellinen vaikutelma. 64

Riikalaiset arkkitehtiopiskelijat Eizens Laube ja Aleksanders Vanags tekivät 1904 opintomatkan Suomeen. Innoituksen matkaan he saivat taiteilija Janis Rozentalsin artikkelista *Verotajs* – kulttuurilehdessä, missä hän positiiviseen sävyyn kirjoitti suomalaisesta arkkitehtuurista, etenkin luonnonmateriaalien käytöstä siinä. Janis Rozentals oli avioitunut vuotta aiemmin suomalaisen laulajattaren, Elli Forsellin, kanssa ja sitä kautta suomalaiseen arkkitehtuuriin ja kuvataiteeseen perehtyneenä hän kirjoitti kyseisen latvialaisia innostavan artikkelin. 65

Janis Rozentals oli ensimmäisiä taiteilijoita, joka käytti häneltä pyydetyissä rakennuskoristeluissa kansallisromanttisia aiheita. Hän maalasi suuren maalauksen Riian Latvialaisen Seuran taloon, minkä toisena suunnittelijana oli Eizens Laube. Kirjoittajana Rozentals korosti suomalaisten tapaa ”luoda itse maailmansa” rakennuksen fasadiin. Hän ihaili rakennusten asymmetriaa, mikä syntyi käyttämällä tehokeinoja: torneja ja erkkereitä ja rakentamalla sisältä ulospäin. Se loi hänen mielestään elämänmyönteisen kuvan, mihin myös Riassa voitiin pyrkiä. 66

Kansalliseen suuntaukseen vaikutti voimakas, oman itsenäisen lättiläisen tyylin etsintä, mihin tutustuminen suomalaiseen arkkitehtuuriin antoi sysäyksen. Ilmiö oli tuttu muissakin

62 Vecgravis 1990, 104.

63 Krastins 1992, 122.

64 Krastins 1992, 124.

65 Korvenmaa 1981, 48-49.

66 Krastins 1992, 124.

Venäjän reuna – alueitten pienissä maissa, jotka pyrkivät tunnistamaan ja löytämään oman kansallisen identiteettinsä.

Kansallisia aiheita rakentamiseen ja sen ornamenttiikkaan haettiin entisistä ajoista, milloin ritarir romantiikasta, gotiikasta tai perinteisestä kansanrakentamisesta. Kansan tekemistä käsitöistä, etenkin kirjontamalleista, saatiin eniten ehkä aiheita ornamenttiikkaan. Niiden ohessa myös kalanpyyntivälineisiin viittaavat aiheet olivat käytettyjä. Kyseisiä välineitä on säilynyt 1200-1400-luvuilta asti. 67 Niiden aiheet viittaavat mielestäni liiviläisiin, jotka parhaiten tunnettiin kalastajaheimona. 68

Kansallisromanttisen suunnan yksi voimakkaimmista piirteistä oli vahva kiven käyttö niin Riassa kuin meillä Suomessakin. Onkin oletettu juuri Lauben ja Vanagsin tuoneen idean opintomatkaltaan Suomesta. Verrattuna suomalaiseen kansallisromantiikkaan Riassa esiintyy huomattavasti enemmän koristeellisuutta varsinkin portaaleissa ja ikkunoitten väleissä. Ornamentiikka on omaperäistä etenkin Eizens Lauben suunnittelemissa rakennuksissa.

Latvialainen ornamenttiikkatutkimus on varsin nuorta. Vuonna 1896 pidettiin arkeologinen kongressi, jonka yhteydessä avattiin tiettävästi ensimmäinen kansantaiteennäyttely, johon oli kerätty kansantaiteen töitä Jelgavan, Riian, Tarton ja Tallinnan kokoelmista. Ornamentit, joita esiintyi lähinnä käsipyyhkeissä, pöytäliinoissa ja verhoissa, pysyivät kuitenkin vielä sivuosassa näyttelyssä. Niiden aiheet olivat hyvin venäläis – latvialaisia. 69

Huolimatta vähäisestä huomiosta, jota näyttely koki, se oli kuitenkin alku etnografiselle museokokoelmalle ja ornamenttiikkatutkimukselle. Akateemisen koulutuksen saaneet taiteilijat ja arkkitehdit alkoivat kerätä kansan omia aiheita. Aktiivisin heistä oli Richard Zarins. Etnografinen museo antoi mahdollisuuden opiskella ornamenttiikkaa tiloissaan järjestämällä koulutusta taiteilijoille. Tutkijat olivat yksimielisiä siitä, että latvialaisessa ornamenttiikassa geometrisuus oli hallitseva piirre. Ensimmäinen virallinen tutkimus ornamenttiikasta julkaistiin 1913; sen kirjoittaja oli Julijs Madernieks. Kirjoitus nostatti taiteilijoiden keskuudessa kysymyksen, olivatko ornamentit taiteellisia ollessaan kovin geometrisia. 70

Ornamentiikkaan kerättiin motiiveja historiasta ja menneistä tyyleistä: gotiikasta, renesanssista ja barokista. Mitään varsinaista kantatyyppiä ei kyetty osoittamaan. 71

67 Ciglis, Zirne, Zeiere2001, 37.

68 Krastins 1992, 128.

69 Pujate 1994, 101.

70 Pujate 1994, 101-102.

71 Brancis 1994, 105.

C. Aleksandrovicz, jonka töissä oli leimaa-antavina hedelmäaiheet, loi pohjaa sille linjalle, mitä esimerkiksi Richard Zarins lähti noudattamaan. Hän julkaisi tutkimuksia aiheesta 1901. 72 Näiden tutkimusten pohjana oli 1898 *Baltische Jugendschriftissä* ilmestyneet luonnokset, joitten pohjana pidettiin nk. ”gutenbergilaisia” kasviaiheisiä luonnoksia. Nimenomaan Zarins lähti kehittämään näitä luonnoksia. 73

Verotajs – kulttuurilehti esitteli vuosina 1903-1905 taiteilijoita, jotka käyttivät töissään uutta dekoratiivista muotokieltä. - Tuolloin ei vielä arkkitehteja mainittu. – Taiteilijoista mainittiin erityisesti Janis Rozentals, Julijs Madernieks, Vilhelm Purvitis ja Eduards Brencens. He esiintyivät uusilla töillään lähinnä lehtien kuvittajina. Kaikilla heillä oli päämääränä antaa lehtien lukijoille esteettinen ilo ja nautinto. 74 Varsinaisesti uuden aikakauden ornamentitutkimuksessa ja niiden kehittämisessä avasi aikakauslehti *Zalktis*. Suurin vaikuttaja lehden kirjoittajakunnassa ja uuden muotokielen vakiinnuttajana oli Julijs Madernieks. 75

Tutkimusten mukaan aikakauslehdistöllä oli vankka asema uuden ornamenttiikan leviämisessä. Hyöty oli molemminpuolinen: jugend nosti aikakauslehdistön eurooppalaiselle tasolle ja sitä kautta uusi tyyllisuunta sai ilmaista mainontaa. Lehtien ulkoasu muuttui suunnan myötä huomattavasti. 76

Kansallisromanttiset piirteet arkkitehtuurissa alkoivat näkyä selvimmin Lauben ja Vanagsin Suomen matkan jälkeen. Heitä voidaan pitää suuntauksen latvialaisina isinä. Ornamentiikkaan ilmaantui asymmetriaa etenkin ikkunoitten ja aukkojen muotoihin sekä rakenteisiin. Dekoratiivisille yksityiskohdille annettiin hienostunut muoto. Rakennusten fasadit saivat osin kansanomaisten rakennusten piirteitä. Jeremy Howardin mukaan fasadeihin oli kuin kaiverrettu kansallinen viesti: ”Kotini on linnani – Mans nams mana pils.” 77

5. EIZENS LAUBE JA KANSALLISET AIHEET

5.1. Arkkitehti Eizens Laube

Eizens Laube syntyi Riassa 25.5.1880 kauppiaan poikana. Hänen isänsä oli aiemmin toiminut

72 Brancis 1994, 106.

73 Brancis 1994, 108.

74 Brancis 1994, 109.

75 Brancis 1994, 111-112.

76 Brancis 1994, 116.

77 Howard 1996, 205.

ruukuntekijänä; häneltä lienee peräisin pojan hyvä muototaju ja kiinnostus piirtämiseen. Kouluaikanaan hän harrasti myös musiikkia. Koulunsa hän kävi kotikaupungissaan Pietari I Reaalikoulussa (Petera I Realskolu) ja opiskeli arkkitehtuuria Riian Polyteknillisessä instituutissa (Rigas Politekniska Instituta). Jo opiskeluaikoina hän työskenteli tuotteliaan edelläkävijän, arkkitehti Konstantins Peksesnsin toimistossa yhdessä ikätoverinsa Aleksandrs Vanagsin kanssa. Peksesnsin toimistossa heille rakentui luja arkkitehtuurisuunnittelun pohja, mitä he täydensivät opintomatkoilla. 78

Laube ja Vanags tekivät opintomatkan mm. Suomeen 1904, missä heidän opastajinaan olivat arkkitehdit K. Wasastjärna ja G. Lindberg. Tällä matkalla Laube ja Vanags loivat kontaktit Eliel Saariseen, Armas Lindgreniin, Herman Geselliukseen sekä Lars Sonckiin., jonka tuotanto teki suuren vaikutuksen etenkin Vanagsiin. Myöhemmin vuonna 1909 Eizens Laube teki henkilökohtaisen opintomatkan ensin Ruotsiin, Tanskaan ja Saksaan sekä 1910 toisen matkan Saksaan ja Ranskaan. 79

Eizens Laube sai diplomin Riian Polyteknillisen Instituutin arkkitehtiosastolta 1906. Jo vuosi valmistumisensa jälkeen hänet kutsuttiin Polyteknilliseen Instituuttiin opettajaksi, mikä herätti hämmästyksiä, sillä instituutin johto oli saksalaista. 80 Laube lasketaan kolmannen sukupolven latvialaisiin arkkitehteihin, niihin, jotka olivat ensimmäisiä korkeamman akateemisen tutkinnon suorittaneita. Ensimmäiseen arkkitehtisukupolveen luetaan kuuluvaksi esimerkiksi Janis Baumanis, toiseen Konstantins Peksesns ja Oskars Bārs. 81

Valmistuttuaan arkkitehdiksi Laube teki töitä eri projekteissa Peksesnsin toimistossa vuoteen 1907, jolloin hän perusti oman toimiston. Oman arkkitehtitoimiston rinnalla hän opetti Polyteknillisen Instituutin arkkitehtiosastolla geometriaa, ornamenttiikkaa ja arkkitehtuurin muoto-oppia. Hän kirjoitti aiheista oppikirjoja ja useita julkaisuja. 82 Vuonna 1920 Laube sai professuurin. Korkeakoulu-uransa aikana hän loi suhteet mm. Englannin Kuninkaalliseen Arkkitehtuuri-instituuttiin. Toisen maailmansodan jälkeen hän muutti ensin Saksaan, Berliiniin, ja 1950 lopullisesti pois Euroopasta Yhdysvaltoihin Portlandiin, missä hän kuoli 1967. 83 Eizens Laubea pidetään yhtenä art nouveau - liikkeen johtohenkilöistä Latviassa. Liikkeen kansallisromanttinen suuntaus sai alkunsa hänen ideoistaan. Suomalaisella kansallisromantiikalla oli hänen töilleen suuri vaikutus, etenkin puun ja kiven yhdistämisellä, mikä on selkeästi näkyvissä hänen varhaisessa tuotannossaan. 84

78 Silins1980, 373.

79 Krastins, Leijnieks 1995, 65.

80 Silins1980, 373.

81 Krastins, Leijnieks 1995, 66.

82 Krastins, Leijnieks 1995, 66.

83 Krastins, Leijnieks 1995, 267.

84 Korvenmaa1981, 48-49.

Hänen laajin tuotantonsa keskittyi vuosille 1908 – 1914, jona aikana hän suunnitteli 86 toteutunutta asuinrakennusta. Rakennukset olivat suurimmalta osaltaan vuokrataloja. Kaiken kaikkiaan hän suunnitteli vuosien 1901 – 1940 aikana sataneljä asuinrakennusta, joista vain seitsemän oli suunniteltu yhdessä toisen arkkitehdin kanssa, kuusi rakennusta Peksenin ja yksi Malvesin kanssa. Ehkä tunnetuimmat hänen suunnittelemistaan asuinrakennuksista sijaitsevat osoitteissa Alberta iela 11 ja Brivibas iela 47, molemmat vuodelta 1908.

Lauben suunnittelemat asuinrakennukset vuosina 1901 – 1940:

vuosi lukumäärä

1901	1	1911	17	1921	0	1931	0
1902	0	1912	12	1922	1	1932	0
1903	1	1913	6	1923	0	1933	0
1904	0	1914	3	1924	1	1934	0
1905	3	1915	0	1925	1	1935	0
1906	1	1916	0	1926	0	1936	0
1907	1	1917	0	1927	0	1937	0
1908	9	1918	0	1928	1	1938	1
1909	19	1919	0	1929	3	1939	2
1910	20	1920	0	1930	1	1940	0 85

Lauben tuotanto oli laaja. Uran alkuvaiheessa suunniteltujen vuokratalojen jälkeen hän suunnitteli myös julkisia rakennuksia. Vuokrataloihin hän sovelsi samoja laadullisia päämääriä kuin muihinkin rakennuksiin.: hän halusi luoda kestäviä, mutta edullisia taloja, joitten fasadeihin hän etsi tarkoitukseen sopivia ratkaisuja. Hän ihaili myös pohjoismaista suuntausta toteuttamalla sitä joihinkin rakennuksiinsa kuten esimerkiksi Alberta iela 11, missä hyvin voi havaita suomalaisen kansallisromantiikan vaikutusta. 86

Useissa hänen suunnittelemissaan rakennuksissa on katutasossa liikehuoneistot suurine näyteikkunoineen. Niiden ja portaalien sijoittelussa hän etsi erilaisia ratkaisuja pyrkien saamaan rustikoinnilla tai sileäksi rapatulla pinnalla sekä koristeluilla elävyyttä talon ensimmäiseen kerrokseen. 87

Lauben toimiston toiminnan, kuten useiden muidenkin toimistojen, lakkautti ensimmäinen

85 Krastins, Lejnieks 1995, 93-96.

86 Silins 1980, 373.

87 Silins 1980, 373.

maailmansota. Laube siirtyi Polyteknillisen Instituutin mukana Moskovaan, missä hän paneutui opetukseen ja kirjallisiin töihin. Siellä ollessaan vuonna 1918 hän julkaisi oppikirjan *Värin ja muodon logikka*, mikä julkaistiin Riiassa 1921 Lauben palattua Moskovasta. 88 Kirjassaan hän käsitteli laajasti väriä ja tekstuuria. Hän lukee luovaan prosessiin kolme asiaa: luomistyön henkisen vaatimuksen, mihin hän lukee ykseyden, kokonaisuuden ja kauneuden; seuraavaksi tulevat väri ja muoto ja kolmanneksi niiden yhdistymisen käytännössä. Siten syntyy tekstuuri, mikä hänelle on koko jugendin muodonannon elementti. 89

Lauben oppikirja toistaa niitä ideoita, joita hän ehti toteuttaa ennen maailmansotaa Riiassa. Useissa rakennuksissa on karkea ja epätasainen pintarakenne, minkä Laube halusi heijastavan ajan menneitä ja tulevia jälkiä. Hänen mielestään karkea pinta hengittää ja elää antaen samalla materiaalin kautta valon väreillä pinnassaan. Hän kiinnitti myös huomiota reliefeihin, missä hallitsevina elementteinä oli geometriset muodot myöhemmin mukaan tulleitten työn aiheitten lisäksi, joissa oli informatiivinen viesti. 90

Materiaalin lisäksi Laube korosti fasadin koristelua. Hän kehotti käyttämään koristelua keskitetyksi joissakin rakennuksen tärkeimmissä paikoissa esimerkiksi portaaleissa, päätykolmioissa ja erkkereissä. Hän perusteli ohjettaan sillä, että koristellun osan viereisten osien pintamateriaalit pääsivät oikeuksiinsa, jos koko pintaa ei koristeltu tasaisesti. Sileä pinta ja koristeltu pinta muodostivat tehokkaan vaikutelman kontrastillaan. 91

Hän tarkasteli kirjassaan myös muotoa; sitä hän vaati opetettavan tuleville arkkitehdeille kaksi – kolme vuosikurssia. Hänellä oli selkeät käsitykset muotojen merkityksestä: ”Selkeät muodot ilmaisevat läheisyyttä ja todellisuutta: epämääräiset – etäisyyttä, mielikuvituksellisuutta, unenomaisuutta; epämääräiset ja rikutut – kaoottista hajoamista; selvästi toistuvat – ankaruutta, koruttomuutta, muodollisuutta; epämääräisesti toistuvat – käsityönomaisuutta, eloisuutta ja vapautta.” Pauls Kampen mukaan Laube oli todennäköisesti omaksunut vanhan lättiläisen sananlaskun: ”Ei vain sisältö vaan myös muoto.” 92

Värit Laube koki emootioina, muodot intellektuaalina. Tutkiessa lähemmin Lauben fasadien koristelua, voi hyvin havaita muotojen älyllisen sijoittelun ja merkityksen. 93 Saman havainnon on tehnyt myös Pauls Kampe 1940 kirjoittaessaan Lauben arkkitehtuurista, missä hän mainitsi Laubella olevan ”hämmästyttävän ymmärryksen materiaalin ominaisuuksia kohtaan”. 94

88 Silins1980, 374.

89 Levane 2000, 74-75.

90 Levane 2000, 75-76.

91 Levane 2000, 77.

92 Johansson1993, 19.

93 Levane2000, 78.

94 Kampe1940.

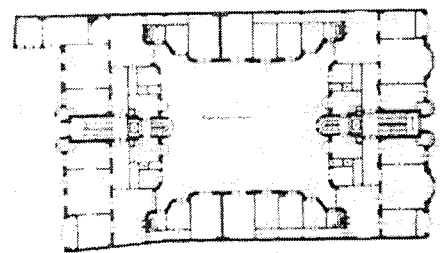
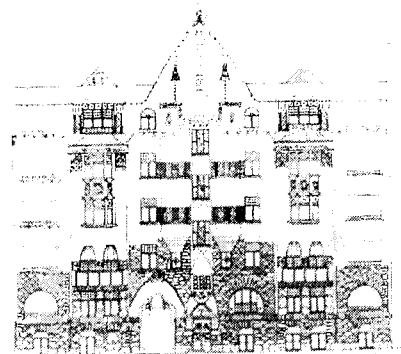
Lauben toinen arkkitehtuurikausi oli 1920-luvulla, jolloin hän aloitti pyrkimykset kohti funktionalismia, vaikka hän vastusti puhdasta funktionalismia, joka perustui muodon materian konstruktion ja funktionaalisen tehtävään. Hän vastusti teknologisten välineiden käyttöä. Ajatuksellaan hän paljasti olevansa yhä käsityöläinen. 95

Huolimatta pyrkimyksistään toteuttaa funktionaalisia pyrkimyksiä omalla tavallaan hän käytti edelleen kansallisia aiheita koristelussa. Iän ja kokemuksen tuoma itseluottamus ja usko omiin ideoihin mahdollisti käyttää vanhoja elementtejä moderneissakin ratkaisuisa. Näitä ratkaisuja arvostetaan edelleenkin latvialaisessa arkkitehtuurissa. Laube, joka opetti useita sukupolvia, antoi latvialaiselle myöhemmälle arkkitehtuurille hyvän ja selkeän pohjan niin muodon, tyylin ja värienkin käytössä. Hän näytti myös vastuuntuntoisen suunnittelijan esimerkkiä seuraamalla itse lähes kaikkien suunnittelemiensa rakennusten rakentamista. Hän valitsi myös materiaalit itse. 96

Alberta 11.
alla fasadipiirros.

Krastins Janis, Riga. Jugendstila
metropole 1998, Izdevnieciba
Baltica. Riga.

95 Silins 1980, 374.

96 Silins 1980, 377-378.

5.2. Lauben viisi rakennusta

Tutkimuksen kohteeksi olen valinnut viisi Eizens Lauben suunnittelema asuinrakennusta: Alberta iela 11 (1908), toinen tunnetuimmista rakennuksista, Brivibas iela 37 (1909), Brivibas iela 62 (1908) ja Valdemara iela 62 (1909), joka kuuluu yhtenäiseen fasadikompleksiin, minkä toisen osan suunnitteli A. Vanags sekä Miera iela 27 (1908), joka rakennuksista on ainoa vaaleasävyinen.

5.2.1. Niedresin, Freijan ja Virsan talot

Alberta iela 11 tunnetaan Niedresin talona. Siinä on pohjakerroksen lisäksi viisi asuinkerrosta. Alkuperäisen suunnitelman mukaan pintamateriaalin tuli olla kahden ja puolen kerroksen korkeudelta rustikoitu, mutta toteutuneena on vain pohjakerroksen rustikointi. 97 Rakennuksessa on yksi sisäänkäynti porttikäytävän lisäksi. Talo on suunniteltu lähes symmetriseksi, mikä jakautuu keskellä olevan harjan molemmille puolin; molemmilla puolilla on risaliitit, joista nousee kolmannen ja neljännen kerroksen kohdalla erkkeri. Rakennuksen harjalta laskeutuu puolipyöreät erkkerit toiseen kerrokseen saakka. Rakennuksessa on harjakatto, missä julkisivun puolella on korkea keskiharja.

Rakennus on väriltään tumma ja pintastruktuuri on rapattu, sileä. Muutamien ensimmäisen kerroksen ikkunat on kätkeyty rustikoidun terävähuippuisen kaaren alle. Osa ylempien kerrosten ikkunoista on upotettu sivuiltaan loivasti kaartuvaan aukkoon. Puolipyöreitten erkkerien ylimmässä kerroksessa on ovaalinmalliset pienet ikkunat, erkkerin muut ikkunat ovat pystyt suorakaiteet. Rakennuksen katto on ”paanutettu” metallilaitoin, samoin kuin kahden matalamman erkkerin ikkunoiden välit.

Erkkereiden kerrosten väleissä on käytetty ornamenttina aurinkoaihetta. Risaliitin alempien kerrosten ikkunoiden väleissä on tyyliteltyjä säteitä ja pisteornamentiikkaa. Rakennuksen portin ja pääsisäänkäynnin yläpuolelle on tyylitelty arkaaiselta näyttäviä aiheita, joiden voisi ajatella viittaavan liiviläiseen kalastuskulttuuriin.

97 Krastins1998, kuva 1, 129.

Rakennuksen yleisvaikutelma on hyvin yksinkertainen, harmoninen ja puhdas. Se poikkeaa mielestäni varsin paljon alkuperäisistä piirustuksista, missä runsaampi rustikointi antoi sille massiivisemmän leiman. Tummuudestaan huolimatta rakennus vaikuttaa kevyeltä ja sirolta. Kevyesti eri korkeuksilla olevat seinäpinnat elävöittävät muuten niukasti koristeltua fasadia.

Freijan talona tunnettu rakennus Brivibas iela 37:ssä rakennettiin 1909. Pienehkö rakennus sijaitsee keskellä korttelia. Sen pohjakerros on sävyltään vaaleampi ja porttikäytävän aukko on yksinkertaisen huomaamaton; pohjakerroksessa sijaitsee liikehuoneistoja. Rakennuksessa on neljä asuinkerrosta, joiden ikkunarytmi on epäsäännöllinen. Fasadista työntyy erilaisia parvekkeita ja pilarein korostettu risaliitti, jonka edessä on rakennuksen suurin parveke. Kahdella parvekkeella on pylväät, kaksi muuta ovat ilman.

Rakennuksen fasadiin sijoittuu korkea harja, joka asettuu talon vasemmalle puolelle leveimmän parvekkeen kanssa samaan linjaan. Harjan huippu on päällystetty terrakotan värisin laatoin lomittain ja korkeinta kohtaa koristaa kolmiapilamainen muoto. Harjan

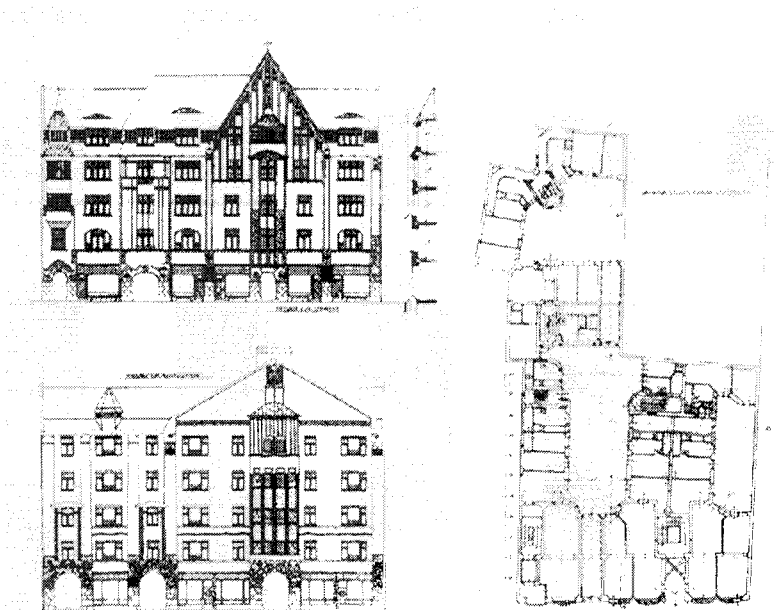
Brivibas iela 37.

Tekijän diakokoelma 2000.

Brivibas iela 62. Krastins Janis, Riga.

Jugendstilametropole 1998, Izdevnieciba Baltica. Riga.

Brivibas iela 62.
Fasadipiirros.

Krastins Janis, Riga.
Jugendstilmetropole 1998,
Izdevnieciba
Baltica. Riga.

Brivibas iela 62.

Tekijän diakuvakokoelma 2000.

alaosaan sijoittuvat parvekkeet ovat muodoiltaan erilaiset: vasen parveke on kapea suorakaide, jonka ikkuna – ja oviaukko on saanut kaarimuodon; oikeanpuoleinen parveke on pieni seinästä kulmaksi muodostuva pieni uloke, jonka ovi on upotettu kolmioon. Rakennuksen vasemmanpuoleiset parvekkeet on katettu kaarevalla peltikatoksella ja niissä on kaksi pylvästä. Parvekkeiden alla ja risaliittiin sijoitetut ikkunat ovat rakennuksen muita ikkunoita kapeammat.

Freijan talo on väriltään tumma, pinnalta sileäksi rapattu. Sen yleisilme on yhtä aikaa rikas ja synkkä. Ornamentiikassa on käytetty reliefejä ja pintaan upotettuja geometrisia muotoja. Reliefeissä on kuvattu sekä eläin- että tyylliteltyjä luontoaiheita. Alkuperäiseen luonnokseen verrattuna toteutuneessa rakennuksessa ei ole huomattavia eroavaisuuksia. Verrattuna Niedresin taloon kyseinen rakennus on eloisampi. 98

Kolmas valitsemistani kohteista sijaitsee samalla Riian valtakadulla kuin Freijan talo, sekin keskellä kortteliä. Se on edellä esiteltyä rakennusta kookkaampi, kerrosluvultaan sama. Pohjakerroksessa on aina sijainnut liikehuoneistoja. Rakennus on kaksiportainen, keskellä rakennusta on porttikäytävä. Ovien, porttikäytävän ja tukipilareitten ympäristö on rustikoitu.

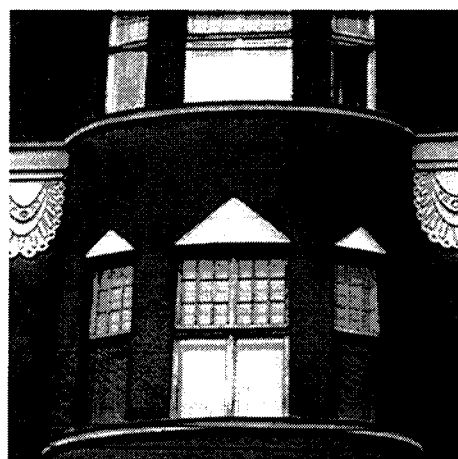
Tässäkin rakennuksessa on Laubelle tyypillinen fasadiin sijoittuva korkea harja, jonka keskiosassa on risaliittimainen ulkonema, mikä neljännessä kerroksessa päättyy pieneen tornin puolikkaaseen. Ulkonema sijoittuu toisen sisäänkäynnin päälle. Porttikäytävän päällä on samantyylinen ulkonema ja vasemmanpuoleisen oven päällä puolipyöreä erkkeri, joka päättyy pieneen teräväkärkiseen torniin. Ikkunoitten rytmi on huomattavasti säännöllisempi kuin kahdessa edellä mainitussa rakennuksessa.

Rakennus on toteutettu lokakuussa 1908 piirretyn suunnitelman mukaan. Sitä edeltävä piirros oli tehty saman vuoden huhtikuussa; silloin siinä oleva ulkonema oli huomattavasti leveämpi ja massiivisempi. Sen ornamentiikka oli myös vaatimattomampaa; ornamentiikka oli keskitetty lähinnä portaaleihin ja risaliitin keskiosaan. Toteutuneessa suunnitelmassa ornamentiikka keskittyy myös portaalien ja tukipilareiden ympäristöön, mutta myös rakennuksen yläosiin. Kattopinnoite on alun perin ollut sileä peltikatto.

Taloa on kutsuttu J. Virsan taloksi. Sen tumma sävy sopeutuu hyvin muutenkin tummaan ympäristöön. Rakennuksen ilme on tummanpuhuvan jyhkeä, sen vertikaalinen koristelu nostaa sen vieläkin korkeammaksi ja antaa sille hyvän rytmin. Taloon on todennäköisesti saatu vaikutteita ritarilinnoista ja maatilojen piharakennuksista. Ne ilmenevät erikoisesta ornamentiikasta, missä on käytetty lättiläisiä aiheita ja maatilojen ulkorakennusten tukipuuosien aiheita. 99

98 Krastins 1998, kuva 2, 173.

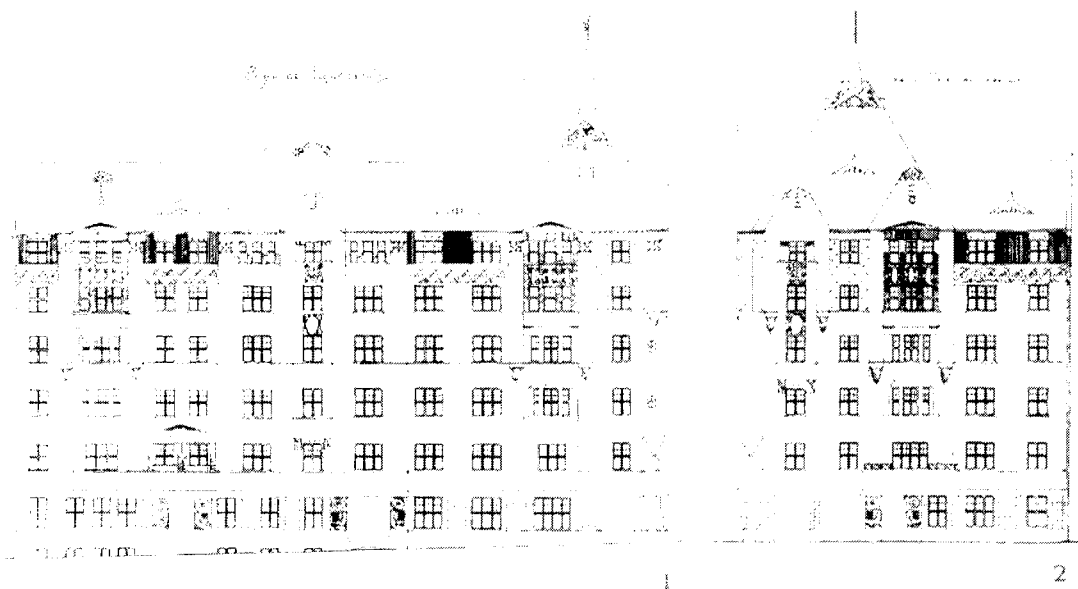
99 Krastins 1998, kuva 2, 179.

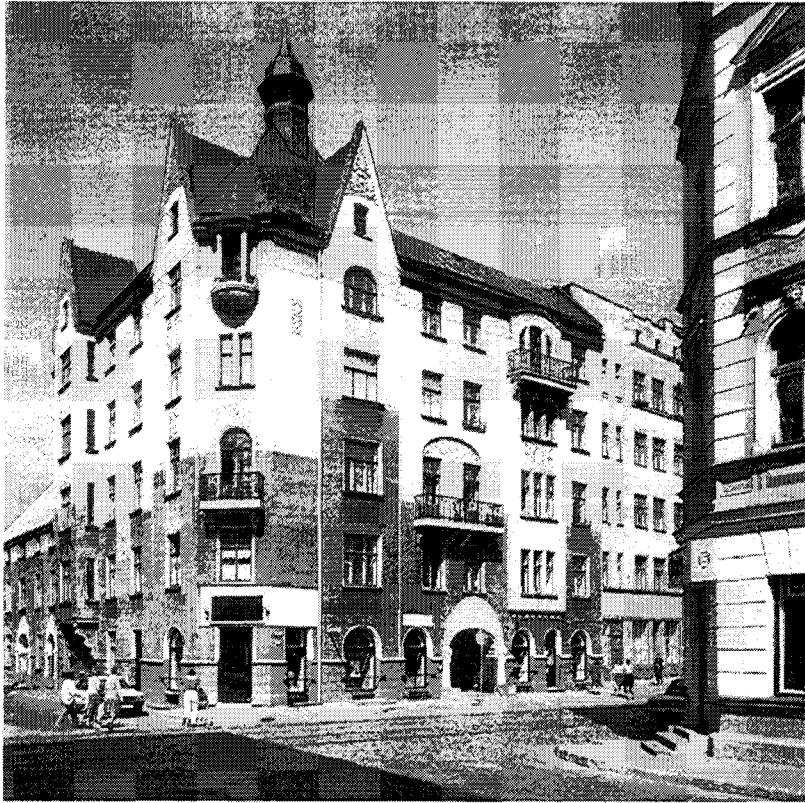

Valdemara iela 62.
Tekijān diakokoelma 2000.

Valdemara iela 62.
Fasadipierros.

Krastins Janis, Riga.
Jugendstilametropole
1998, Izdevnieciba
Baltica. Riga.

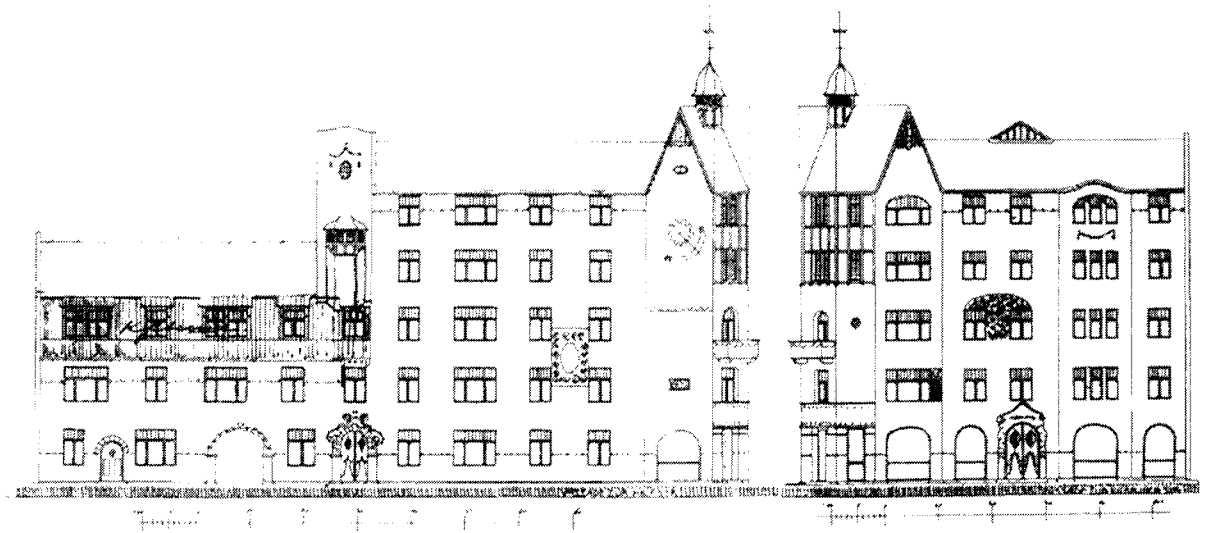
Miera iela 27.

Tekijän diakokoelma 2000.

5.2.2. Berzinskan ja Liepinan talot

Valdemara iela 67 kuuluu suureen kortteliin, jonka Valdemaran suuntainen sivu on yli yhdeksänkymmentä metriä pitkä. Korttelin sille sivulle kuuluu neljä suurta kerrostaloa, joista vasemmassa kulmassa on Lauben suunnittelema Berzinskan talo ja kolme muuta on Vanagsin suunnittelema. Kortteliosuuden kaikki rakennukset ovat vuosilta 1909-1910. Lauben suunnittelema rakennus poikkeaa väreiltään osuuden muista rakennuksista; sekin on Laubelle tyypillisesti pääosiltaan tumma.

Berzinskan talon pisin sivu sijoittuu Bruninieku ielan varrelle. Sillä katuosuudella on kaksi sisäänkäyntiä toisen ollessa porttikäytävä, Valdemaran puolella yksi. Katukerroksen lomitettu vaalea kivetys kätkee sisäänsä liikehuoneistoja. Rakennuksessa on viisi asuinkerrosta, joista ylin on osin kattorakenteen sisällä. Valdemaran puoleiset ikkunat ovat pääsääntöisesti kapeammat kuin rakennuksen pitemmällä sivulla olevat.

Miera iela 27. Fasadiiirros. Krastins Janis, Riga. Jugendstilmetropole 1998, IzdevniecibaBaltica. Riga.

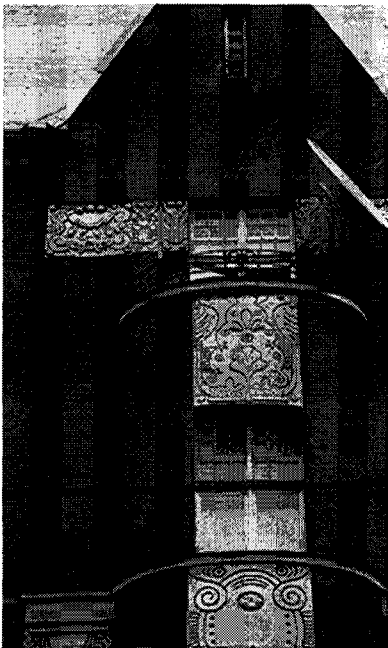
Bruniniekun fasadi on symmetrisempi kuin lyhyempi fasadi. Valdemaran puolella on kaksi puolipyöreää erkkeriä, toinen kahden kerroksen korkuinen, oven yläpuolella oleva ulottuu viidenteen kerrokseen asti. Bruniniekun puolella on kaksi talon korkuista puolipyöreää erkkeriä ja keskellä sivua kolmas lyhyempi. Mielenkiintoinen, elävöittävä ratkaisu on talon kulmassa, mikä on ensimmäisen kerroksen osalta viistetty vinoksi jättäen porrastetun kulman ensimmäisen ja toisen kerroksen välille.

Rakennuksen kattoratkaisu on moni-ilmeinen: Valdemaran puoleinen harjakatto kätkee sisäänsä kaksi pientä harjaa. Kätkevä harja nousee katon suuntaisesti päättyen kirkontornimaiseen huippuun, minkä jatkeena on piikki. Bruniniekun puolella on varsinainen päätyharja, jonka jyrkkä rakenne pitää sisällään Valdemaran puolelle näkyvän harjan. Keskellä pitkää fasadia on toinen pitkän harjan suuntainen harja, jonka edessä on pieni harjakolmio; samanlainen on fasadin vasemmalla reunalla.

Väriiltään rakennus on keskiharmaa lukuun ottamatta vaaleita ornamentiikkaosia. Ornamentiikka on vähäistä, mutta äärettömän hienostunutta. Luonnoskuvaan verrattuna sen tyyli on pysynyt lähes muuttumattomana. Rakennuksen majesteettimainen korkeus erilaisine harjoineen, erkkereineen ja ornamentiikan vastaväreineen tekee rakennuksesta juhlallisen ja ylvään. Kookkuudestaan huolimatta se on eleganti - kuin loppuunhiottu klassinen sävellys. 100

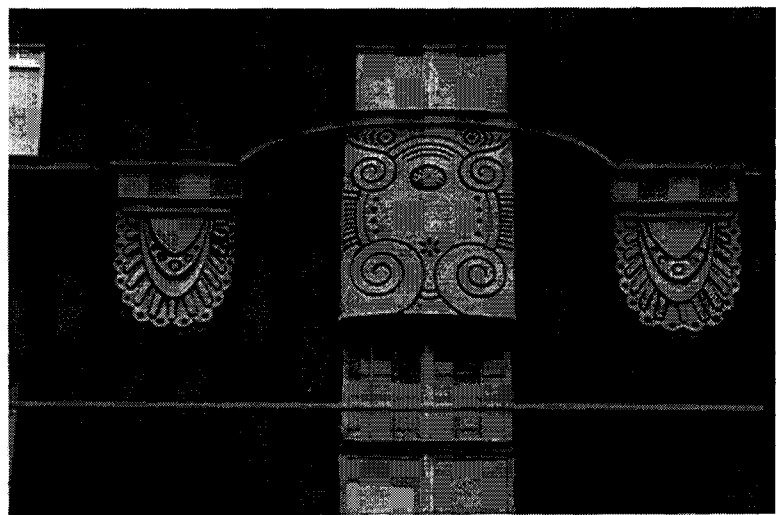
Miera iela 27, E. Liepinan talo sijaitsee kulmatontilla. Edellisiin verrattuna se poikkeaa vaaleudellaan; sen kolmikerroksinen siipirakennuksen karkeaksi rapattu ruskehtavan harmaa väritys jatkuu rakennuksen korkeamman osan alemmissa kerroksissa jakaen sen kahteen osaan: alempi tummempi osa on koristelematon, ylemmässä vaaleassa osassa esiintyy etnografisia motiiveja. Rakennuksen Mieran puoleisella sivulla on yksi sisäänkäynti, Palidzibas ielan puolella korkeammassa osassa yksi ja siipirakennuksessa toinen sekä porttikäytävä. Katutasossa sijaitsee liikehuoneistoja.

Luonnoskuvan mukaan rakennuksen pitemmässä fasadissa on suurimmat muutokset: korkeampi osa päättyy toteutuneena päätykolmioon luonnoksessa olevan suoran päädyn sijaan. Muutos on myös rakennuksen kulmassa, missä päätykolmion linjaan on toteutettu ikkunat; luonnoksessa pinta on alas saakka sileä, vain aurinkokellomainen suuri koristelu on sijoitettu neljännen ja viidennen kerroksen väliin. Ikkunoiden väleissä olevaa ornamenttiikkaa on lisätty. 101 Rakennuksen korkeammassa osassa on neljä asuinkerrosta tornikerroksen lisäksi, matalampi osa on kuin siipirakennus kaksine asuinkerroksineen. Talon neljä parveketta ovat kaikki erilaisia: toisen kerroksen kulmaparveke ja Mieran fasadin puolella oleva muistuttavat toisiaan. Niiden ikkunalliset ovet on sijoitettu kaariaiheeseen sisälle samoin kuin neljännen kerroksen parveke. Neljännen kerroksen kulmassa oleva pieni pylväsparveke on saanut päälleen pienen tornin ja alaosaan ”puolisipulin”. Ikkunoiden rytmi on säännöllinen. Mieran puolella olevan

Valdemara iela 62.

Tekijän diakokoelma 2000.

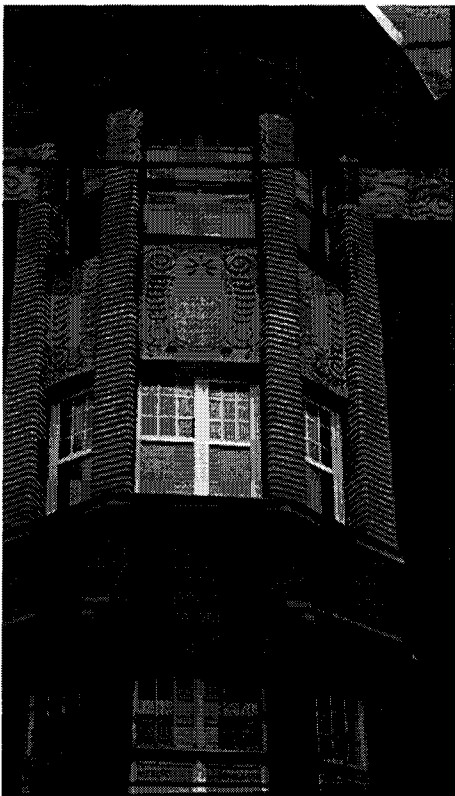

101 Krastins 1998, kuvat 1, 2, 309.

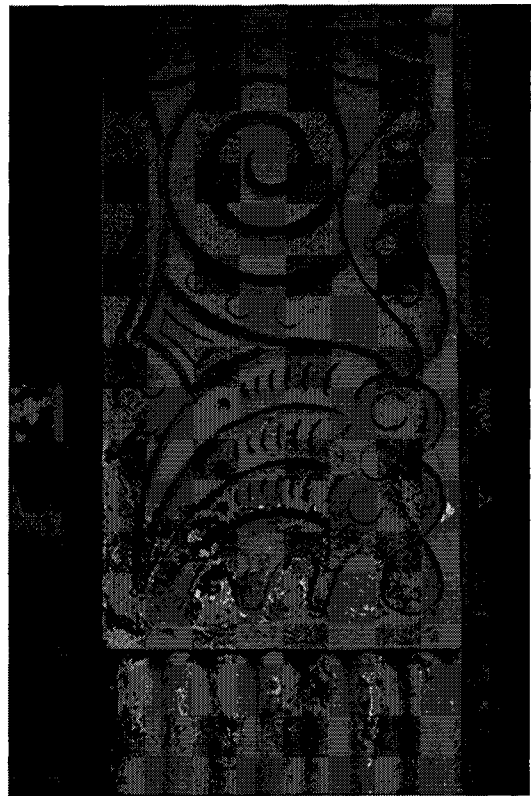
risaliitin ikkunat ovat muita kapeampia. Siipirakennuksen ylimmän kerroksen ikkunat ovat huomattavasti pienempiä kätkeytyen osaksi kattorakenteeseen.

Liepinan talon kulmassa on pienet jyrkät harjat molemmille fasadeille. Lyhyt katonharjanteiden yhtymäkohdassa katto huipentuu kapeaan sipulipäätteiseen torniin. Pitemmän sivun fasadissa on ennen matalaa osaa toinen päätykolmio, joka jatkuu erkkinä ensimmäiseen kerrokseen asti. Mieran puoleisessa fasadissa on kolmen kapean ikkunan levyinen risaliitti, minkä ylimmässä kerroksessa on aiemmin mainittu parveke. Rakennuksen kulma on viistottu. Vastakkaisesta kulmasta katsottuna rakennus leviää harmonisena molempiin suuntiin.

Rakennus yläosa etnografisine ornamentteineen muistuttaa linnaa. Ehkä vaikutteena on ollut lätiläinen ritaririromantiikka. Sen tummaksi rapattu alaosa kiinnittää sen uudempaan aikaan ja arkiseen maailmaan. Vain ornamenttiikka katsoo jonnekin menneisyyteen, Lauben sanoin kehottaa ”uppoutumaan esi-isien ajan henkeen”. 102

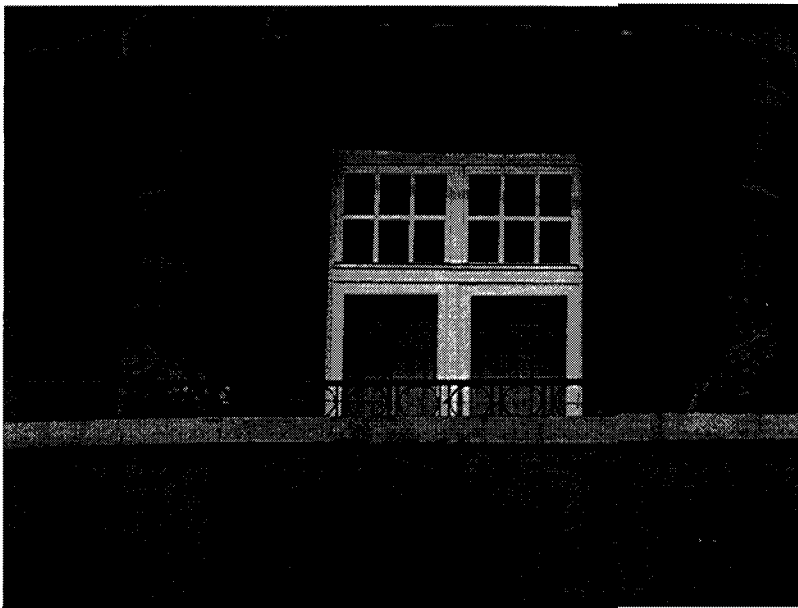
Alberta iela 11.

Tekijän diakokoelma 2000.

102 Krastins1992, 147.

Valitsemistani rakennuksista Alberta 11, Brivibas 37 ja 62 muistuttavat väreiltään, muotoilultaan ja koristelultaan toisiaan. Yhteistä niille on myös sijainti keskellä korttelia. Alberta 11 kasvaa rustikoidusta pohjasta, kun taas muissa mainituissa rakennuksissa rustikointia on käytetty äärimmäisen vähän. Rustiikkinsa takia rakennus muistuttaakin enemmän suomalaisia kansallisromanttisia rakennuksia. Miera 27 poikkeaa kyseessä olevista Lauben rakennuksista väreiltään ja kaksiosaisuudeltaan: rakennuksen siipiosa ei ole kovin tavallinen ratkaisu Lauben rakennuksissa. Valdemara 62 on puolestaan majesteettillisempi kuin muut ja sen ornamentiikassa on käytetty laajemmalle kansallisromantiikalle yleisempiä koristeita.

Brivibas iela 37

Tekijän diakokoelma 2000.

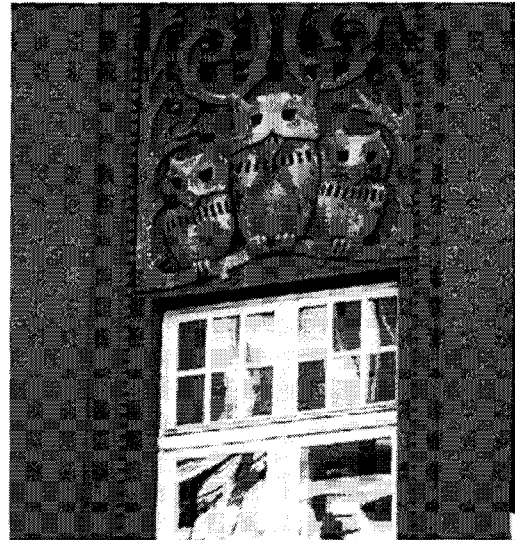
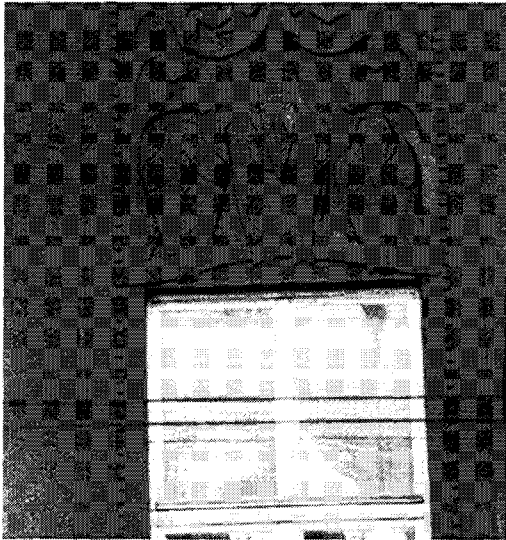
5.3. Symboliset aiheet rakennusten koristelussa

Krastinsin mukaan Lauben ornamentiikka on omaperäistä, täynnä tyyliteltyjä kasvimotiiveja, abstrakteja ja geometrisia motiiveja sekä etnografisia ornamentteja. Huomioni mukaan ornamentiikan sirous ja eleganttius on merkittävää. Koristelussa on sen keskittämisen takia tietty keveys ja ilmavuus, mitä korostaa vielä pintastruktuurin karhea elävyys. Vaikka rakennus olisi yleisilmeeltään tumma, sen hienostunut koristelu ”vaalenta” sitä.

Lauben rakennuksissa näkyy hänen opetuksensa keskittää koristelu tiettyyn osaan rakennusta.

Koristelua ilmenee yleisimmin sisäänkäyntien ja porttikäytävien ympäristössä, ikkunoiden ja erkkereiden läheisyydessä, kerrosten väleissä ikkunalinjassa ja rakennuksen yläosissa. Kattojen muoto ja katteen materiaali antavat nekin oman koristuksensa rakennuksille kuin myös paljaat rapatut pinnat sekä alempien kerrosten rustikointi. Erkkereitten ja tornipäätteiden muodot ovat nekin osa fasadin koristelua. 103

Alberta iela 11 on yksi selkeimmistä etnografisen ornamentiikan kohteista. Rakennuksen

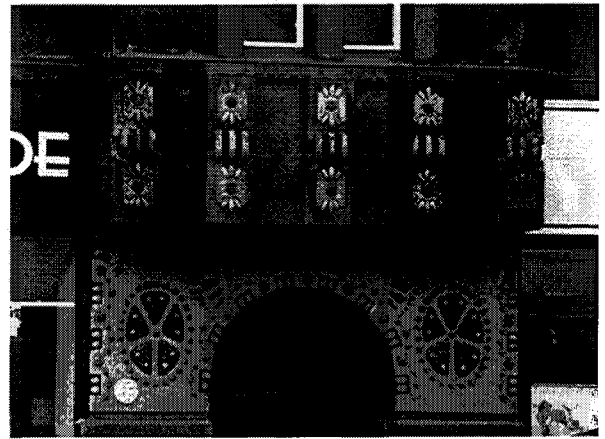
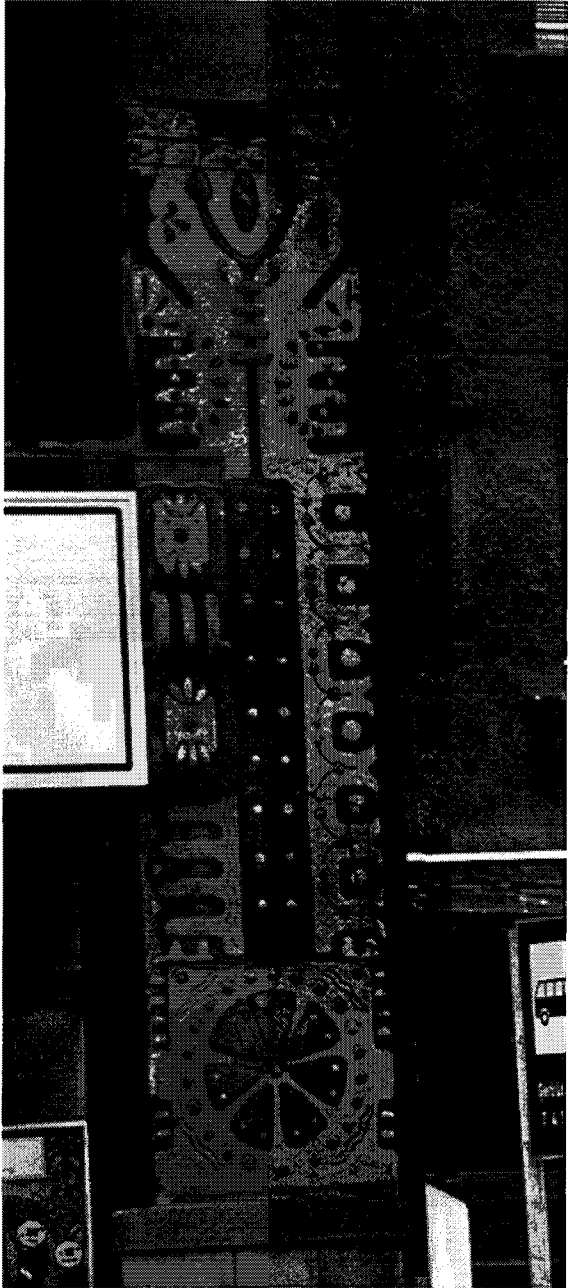

Brīvības iela 37

Tekijän diakokoelma 2000.

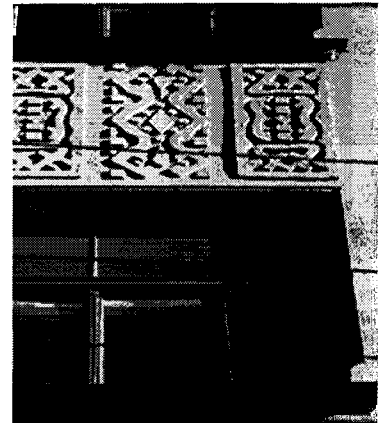

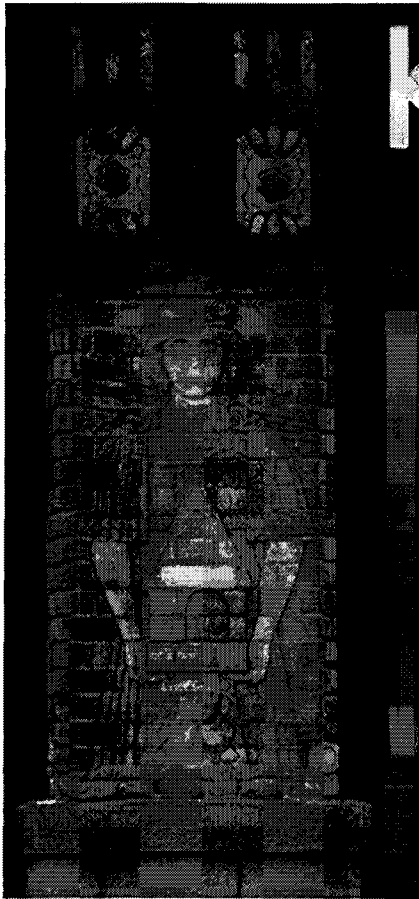
porttikäytävän kivimuuratun porttihilvin ylle on sommiteltu runsaskuviainen pisteornamenttinen kuvio, jota täydentää kuusi ja kahdeksan terälehtiset kukat sekä sarven muotoiset ornamenttikiemurat. Sisäänkäynnin ylle on tehty lähes samanlainen ornamentti ilman sarviaihetta. Kuviossa on samaa henkeä kuin tekstiilien arkaaisissa aiheissa. Kukkakuviota on käytetty yleisesti niin esineistössä kuin koristemaalauksessakin. Aihe esiintyy jo varhaisissa eurooppalaisissa käsityötaiteissa, kuten luvussa 3.2. on mainittu.

Brivibas iela62.

Tekijän
diakokoelma
2000.

Brivibas iela62.

Tekijän diakokoelma 2000.

Mielenkiintoinen yksityiskohta on rakennuksen erkkerissä, missä kerrosten välinen osuus on peitetty paanuttamalla tummin metallilevyin, mihin on sommiteltu tyylitelty aurinko. Pehmeämpi aurinkoaihe on tehty erkkerin molemmille puolin rakennuksen yläreunaan. Aurinko mielletään yleisesti symboloivan jumalaa, latvialaisessa mytologiassakin jumalallinen tahto säteilee kuin aurinko, saule. 104 Myös dainoissa puhutaan auringosta, mikä osoittaa sen kuuluneen kansanperinteeseen. Daina 4371: ”Katson aurinkoa kuin äitiäni. Kyllin lämmin, kyllin hellä, puhua se ei vain osaa.” Daina 26536: ”Olen veljeni ainut sisar niin kuin aurinko taivaalla. Veljeni odottavat minua, niin kuin auringonnousua.” 105

Oman leimansa rakennuksen koristeluun tuovat tornit, joitten katot on myös peitetty metallilaatoin samoin kuin päätykolmion huippu. Kolmion huipulle on muotoiltu kolmiapilaa muistuttava muoto, sama aihe toistuu metallilaatoituksessa. Kolmiapilan voisi ajatella muovautuvan kolmiosta, olevan sen pehmeämpi muoto.

104 Beitnere1995, 80.

105 Harvilahti1985, 35, 71.

Valdemara iela62.

Tekijän diakokoelma 2000.

Brivibas iela62.

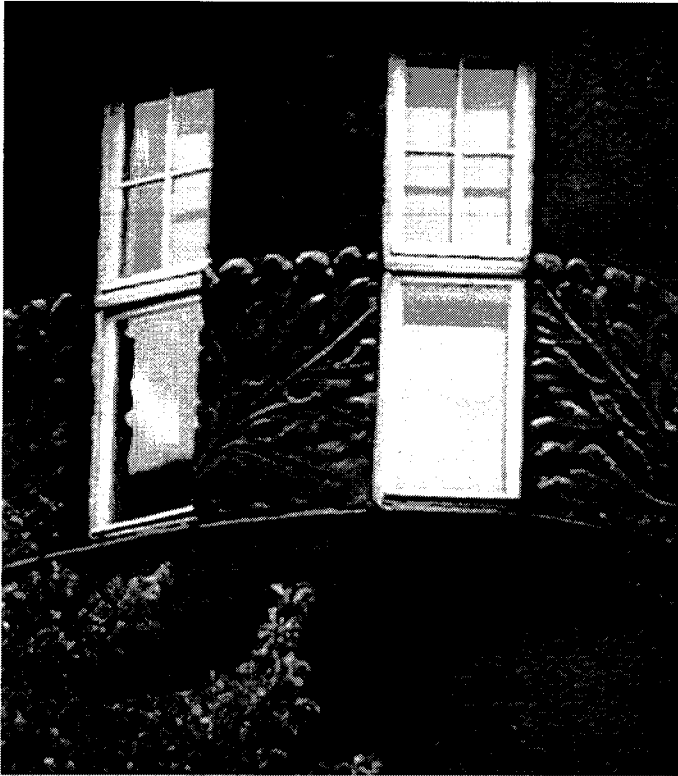
Tekijän diakokoelma 2000.

Brivibas iela 37 on väriykseltään jopa tummempi kuin Alberta 11. Rakennuksen koristelua voi pitää luontoaiheisena lukuun ottamatta sisäänkäynnin yllä olevaa koristelua, mikä muistuttaa paljon edellä esitellyn rakennuksen vastaavaa paikkaa. Oven ylle, kaarevan muodon alle, on tyyllitelty abstrakteja, arkaaishenkisiä kuvioita pisteornamentiikan lisäksi. Hallitsevimpia rakennuksen koristelussa ovat kaksi eläinaiheista reliefiä, joista toinen kuvaa kolmea pöllöä, toinen kolmea korppia. Molemmat reliefit ovat hyvin tyylliteltyjä; taustana on käytetty juurakkoaihetta, mikä esiintyy myös osassa ikkunoiden yläosia sekä pilastereiden päissä.

Kolme on latvialaisessa mytologiassa käytetyin luku. Reliefien kolme eläintä toistavat heille mytologisesti tärkeän elämänpuun kolmihaaraisuutta. Juurakkomotiivi kuvastaa latvialaisuudessa maanalaista, mystistä maailmaa, missä vahvat juurakot pitävät valtaa. 106

Harjakolmion koristeaihe on samanlainen kolmiapila-aiheinen kuin edellä. Poikkeuksena tummat metallilaatat on korvattu terrakotan värisillä. Hieno yksityiskohta luontoaiheisessa koristelussa on parvekkeen pylväiden juuriaihe, mikä levittäytyy pylvään ympärille.

106 Johansson1993, 18.

Valdemara iela62.

Tekijän diakokoelma 2000.

Rakennuksen koristelun aiheisto on puhtaasti haettu kasvistosta ja eläimistä. Dainoissa esiintyy runsaasti mainintoja kasveista ja eläimistä, mutta rakennuksesta ei virity sitä tunnelmaa, mitä dainat säkeillään luovat. Korppi on kylläkin mainittu dainassa 15144: ”Kuka antaa korpille mettä, kuka rengille talon tyttären. Syö, korppi, suosammalta, ota, renki, piikatyttö.” 107 Yleisessä symboliikassa korppi ja varis on nähty viisauden ja oppineisuuden symboleina. 108

Brivibas iela 62 on yleisväritykseltään kuten edelliset rakennukset. Rakennuksen kaksi sisäänkäyntiä ja porttikäytävä on koristeltu etnograafisin ornamentein. Niissä on käytetty ”reikäleipä”-, piste- ja viivaornamenttia, samoja aiheita kuin Alberta iela 11:ssä. Ne ovat huomattavan tyypillisiä Lauben rakennuksissa etenkin porttisisäänkäynneissä ja muissa sisäänkäynneissä. Alakerroksen pilastereissa esiintyy samaa aihetta tyyllitellysti nousevana.

Merkittävän erilainen on rustikointiin liitetty tiilistä tehty reliefi, joka kuvaa pientä taloa kannattelevaa ritaria. Kuvatun ritarin voisi olettaa kuuluneen joko kalpaveljeskuntaan tai saksalaiseen ritarikuntaan, joita siellä keskiajalla oli, ja joista A. Pumpurs on kirjoittanut lätiläisen kansan kansalliseepoksessa *Karhunkaatajat, Lacplesis*. 109

107 Harvilahti1985, 47.

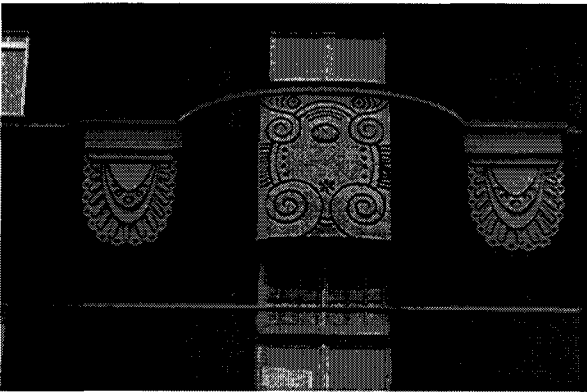
108 Biedermann1993, 141, 297.

109 Harvilahti 1990, 77.

Valdemara iela62.

Tekijän diakokoelma 2000.

Rakennuksen muu koristelu on hyvin etnografishenkistä abstraktia koristelua lukuun ottamatta osan risaliitissa sijaitsevien ikkunoiden päällisiä, joissa yläreunastaan kaarevaan palkkiin on kuvattu tyyliteltyjä piikikkäitä oksia ja leveitä lehtiä. Harjakolmion reunaa koristama kuvio on Laubelle hyvin tyypillinen yksinkertaisen tyylitelty arkaainen aihe. Se on toteutettu talttaamalla kuvio kiveen. Kolmion korkeutta korostavat vielä vertikaaliset linjat, jotka jakavat päätykolmion yhdeksään osaan jatkuen samassa linjassa risaliitissa alas asti jakaen sen kolmeen osaan. Jako tuo muuten niukkaan fasadikoristeluun ilmeikkyyttä ja rytmiä.

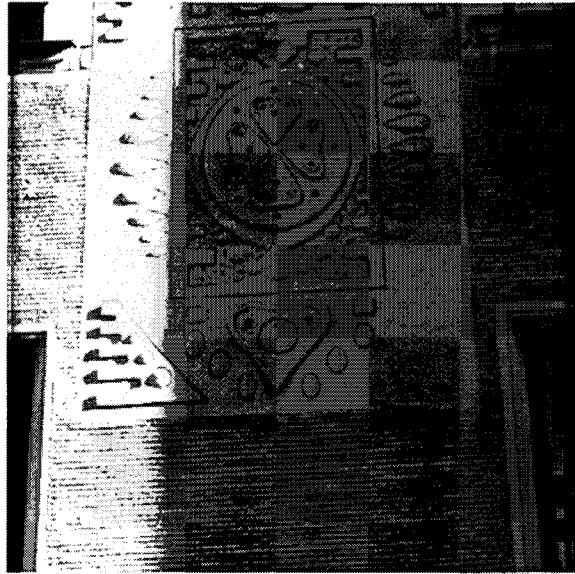

Miera iela 27.

Tekijän diakokoelma 2000.

Kyseisessä Lauben rakennuksessa on toteutunut hänen tapansa keskittää koristelu vain tiettyyn osaan rakennusta: huomattavimmat koristelut sijaitsevat portaalien ympärillä ja lähellä katon rajaa. Pienimuotoinen koristelu on sijoitettu joidenkin ikkunoiden läheisyyteen. Ornamentiikkaan on käytetty tyylikkäästi metallia, joka heijastaa valoa rakennuksen tummasta pinnasta. Yläosan karkea pinta tuo myös rakennukseen oman ilmeensä; pinnan väreily saa sen näyttämään maalaukselliselta.

Valdemara ielan suuri majesteettinen rakennus on kokonaisuudessaan tyyliltään erilainen kuin edellä mainitut. Sen vaalea ornamenttiikka luo siihen syvästi elegantin leiman. Rakennuksen kolmessa portaalissa on kaikissa samantyylinen etnografinen aihe, mikä on liitetty portaalin molemmille puolille. Koristelussa on käytetty tyyliteltyä saniaista ja sisälleen kiertyvää ympyrää muistuttaen simpukkaa. Tammi on latvialaisten mytologiassa pyhä puu, josta on kirjoitettu useita dainoja. ”Nouse tammi keskeltä pihaa. Tuodaan lehmus viereesi.”¹¹⁰ Tällainen tammenlehvä esiintyy myös puolipyöreän erkkerin ikkunoiden välissä.

Miera iela 27.

Tekijän diakokoelma 2000.

Balttien mytologiassa tunnetaan pyhiä lehtoja, missä kasvoi vahvoja tammia. Niitä on pakanallisen uskon aikana pidetty jumalien asuinsijoina. Ukkosenjumala Perkunas oli näistä jumalista tunnetuin ja siihen liittyvä kansanperinne tarinoineen, dainoineen loitsuineen ja lauluineen on erittäin runsasta. Vielä 1600-luvulla lähetystyöntekijät saattoivat kohdata ihmisiä, jotka edelleen palvoivat pyhiä puita, etenkin tammea ja lehmusta. Tammea pidettiin miesten uhripuuna, lehmusta naisten puuna. Kansanrunoudessa tammi on maskuliininen symboli, lehmus feminiininen.¹¹¹

¹¹⁰ Harvilahti 1985, 61.

¹¹¹ Harvilahti 1990, 64, 65.

Rakennuksen koristelu on hyvin vähäistä. Tehokeinoina on käytetty joidenkin ikkunoiden yläpuolelle tai sivuille sommiteltuja tyyllitetyjä reliefejä, jotka kuvaavat portaalista tuttua simpukka-motiivia ketjuna, tyyllitetyjä kukkia ja medaljonkeja. Millään niistä ei tunnu olevan yhteyttä etnografisiin aiheisiin. Majesteettisuutta lisää puolipyöreän erkkerin ikkunoiden päälle sijoitetut kolmiot ja puolisoikeat koristeelliset medaljongit erkkerin molemmilla puolin.

Rakennusta katsellessa tulee tunne kuin Laube olisi halunnut leikitellä sileähköllä pinnalla ja erilaisista, erikorkuisista puolipyöreistä erkkereistä heijastuvien varjojen kanssa. Tuntuu kuin ne olisivat olleet pääasialliset ornamentit rakennuksessa, joka itsessään loistaa komeudellaan. Ornamentiikka on minimaalista rakennuksen suureen kokoon nähden, muuta äärimmäisen eleganttia, osin yleiseurooppalaiseen jugend-ornamentiikkaan viittaavaa.

Valitsemistani rakennuksista vaalein, Miera iela 27, on saanut edellistä rakennusta rikkaamman ja tyylliltään erilaisen koristelun. Yksin sen portaittainen tummempi rappaus tuo rakennukseen maalauksellisuutta väreilevällä pinnallaan. Sisäänkäynnit on muotoiltu holvimaisiksi, joita koristaa vaalea etnografinen ornamentiikka. Ainoa tunnistettava motiivi on kukka.

Parvekeikkunoiden ympäristöön on tyyllitely graafisia etnografishenkisiä kuvioita, joita esiintyy osin myös tekstiileissä ja käyttöesineissä. Kuvioissa esiintyy täsmällinen rytmi. Ikkunoiden väleissä on erilaisia tyyllitetyjä reliefejä, joissa esiintyy Laubelle tyypillisiä etnografistyyllisiä kuvioita. Merkittävin ja näyttävin reliefi on rakennuksen pitkässä fasadissa. Reliefin keskellä on onnea tuova neliapila ympärillään runsas piste-, pisara- ja sydänkuviointi. Toinen mielenkiintoinen motiivi on ylimmän kerroksen ikkunan alla oleva siro perhonen. Yleisessä symboliikassa perhonen on mm. ilon ja kauneuden symboli, mutta myös katoavaisuuden symboli. 112

Rakennuksen okra ja sen alaosan ruskehtava sävy sekä reliefeiksi sijoitetut tyyllitetyt koristukset tekevät siitä valoisan ja eloisan, korumaisen rakennuksen. Ornamentiikan etnografisuus vie meidät ajassa taaksepäin, jolloin pienet heimot loivat omia koristeellisia elementtejään. Tässäkin rakennuksessa voi ”uppoutua esi-isien ajan henkeen”.

Rakennuksissa esiintyviä abstrakteja aiheita voi tulkita lätiläisiksi viesteiksi menneistä

112 Biedermann 1993, 274.

ajoista, mutta myös Itämeren alueella liikkuviksi kuviksi. Silloin alkuperä voisi kulkeutua viikinkien retkiin, sillä niiden samankaltaisuus on huomattava. Viikingit puolestaan saivat vaikutteita kelteiltä, joten juuret saattaisivat olla hyvinkin varhaisessa kulttuurissa ja taiteessa. Kirjoitusten mukaan viikinkien tiedetään liikkuneen Itämeren alueella ja laskeneen jokia niin Baltiassa kuin Venäjälläkin. Siitä voisi päätellä myös käyttöesinekulttuurissa esiintyneen ornamentiikan levinneen heidän mukanaan. 113

Osa koristelussa esiintyvistä viivaornamentiikasta muistuttaa myös Suomessa esiintynyttä käärmesalama-aihetta. Aihe on vanha, sillä Mesopotamiasta on löydetty samantyyppinen kulmaviiva motiivi vuosilta 2390-2219 e.Kr. 114 Pohjoiseurooppalaisten uskomusten mukaan vaajat, kirveet, sytyttivät ukkosen salamaa. 115 Kyseinen salama-aihe oli erittäin käytetty etenkin tekstiileissä, mistä se on todennäköisesti siirtynyt arkkitehtuuriin.

Ornamentiikan geometriset aiheet viivoineen, neliöineen, sakaroinen, kulma-aiheinen ja erilaisine variaatioineen on tulkittu myös vanhoiksi kirjaimiksi, joita tietävästi kukaan ei enää osaa lukea ja tulkita. Latvialainen kansanmusiikin- ja perinteen tutkija Ilga Reizniece kutsuu niitä maagisiksi merkeiksi. 116

113 Edgren 2000, 103.

114 Salo 1997, 136.

115 Harvilahti 1990, 66.

116 Johansson 1993, 18.

6. LOPUKSI – ”...UPPOUTUMAAN ESI-ISIEN AJAN HENKEEN..”

6.1. Menneisyys

Riian kansallisromanttisen ornamentiikan ajatukset on lujasti sidottu poliittiseen ja historialliseen aikaan. Venäjän reuna-alueilla koettu venäläistämisaika ajoi kyseisiä maita etsimään omaa identiteettiään. Haluttiin nousta sorron alta ja näyttää vallanpitäjille oman pienen kansan erityispiirteitä. Oma perinnekulttuuri nousi mahdollisuudeksi tässä tehtävässä. Kansankielinen perinnerunous ja – tarinat olivat suullista perinnettä, joka haluttiin viimeistään nyt kirjata muistiin ja nostaa kaiken kansan tietoisuuteen. Sama pyrkimys päti kansan perinteisen käsityötaiteen alalla. Museoihin kerättiin kansallisia kädentaidon aarteita, joita voitiin esitellä myös kansallisissa suurissa näyttelyissä.

Näyttelyjen seurauksena lehdistö otti tehtäväkseen niin kirjallisuuden kuin taiteenkin levittämisen. Poliittista vahvuutta voitiin piilotetusti vastustaa juuri taiteen avulla. Taitelijoilla, olivatpa he kirjailijoita, runoilijoita, kuvataiteilijoita tai musiikin ja arkkitehtuurin ammattilaisia, oli merkittävä rooli kansallisen itsetunnon ja identiteetin nostajina ja ylläpitäjinä. Heidän yhteiskunnallinen asemansa oli vailla selkeää poliittista asemaa, mikä mahdollisti heidän vapaan työskentelynsä maansa hyväksi.

Ajanjaksona kansallisen heräämisen aika ei ollut pitkä, mutta sitä vastoin voimakas ja väkevä. Myös pienen kansan keskuudesta nousi merkittäviä taiteen ja kulttuurin vaikuttajia, joiden merkitys on vielä nykyisinkin huomattava omassa maassaan. Monet heistä loivat omalle erikoisalueelleen pohjan tuleville sukupolville. Sitä voisi kutsua maaksi tai maan kallioksi, jolle rakennettiin ja yhä rakennetaan uutta. Siitä pääsi kohoamaan maailma, jonka perustana oli historiallinen maailma, mikä oli kätkenyt sisäänsä kadonneen, salatun maailman, joka nyt voitiin nostaa esille.

Lätiläisen kansan historia kätki taakseen elämää ja orjuutta vieraitten vallanpitäjien alla. Siitä huolimatta heille ominainen tapa tuoda esiin kansan piirteitä näkyi käden töissä, niin puu- kuin tekstiilitöissäkin. Jokainen arjen käyttöesine tehtiin käsin ja jokainen niistä piti muotoineen ja koristeluineen yllä kansan arvokasta perinnettä. Etenkin tekstiileissä istui vankka taito muotoon ja koristeluun sekä kudonnassa että kirjonnassa. Töitten värimaailman saneli luonto ja sen antamat mahdollisuudet värjäykseen.

Liivinmaan ja Kuurinmaan jokainen rakennus pihapiireineen ja ympäröivine rakennuksineen oli tietämättään pohjustamassa sitä rakennustaidetta, mikä 1800-1900-lukujen vaihteessa alkoi kukoistaa varsinkin Riiassa. Vaikka kansan asumukset olivat vaatimattomia, niissä säilytettiin henkeä, jota ei vieras valtakaan tuhonnut. Rakennusten hengessä eli kieli, jota alettiin uudelleen puhua ja joka antoi sille fasadien muodoissa dainojen runollisen hengen.

Kaupunki, jolla oli pitkä historia, pystytti alueelleen uuden maailman uuden rakennuskannan myötä. Kiven rooli oli merkittävä. Se ei ollut pelkkää kiveä, Heideggerin sanoin” kova, raskas, ulottuva, jyrkää, muodoton, rosainen, värillinen, osittain himmeä, osittain kiiltävä.” Se sisälsi myös syvällisemmän viestin vuosisatojen ja – tuhansien takaa. Siihen voitiin pystytyksen jälkeen kiinnittää salattuja merkkejä, jotka viestivät ajasta ennen rakentajiaan. Kivi kiven päällä muodosti rakennuksen, mutta samalla se teki siitä arkkitehtonisen taideteoksen juuri kiven ansiosta. Niiden vahva aineellisuus teki niistä lujia ja ytimekkäitä alustoja taiteelliselle työlle, mitä fasadeissa toteutettiin.

Riian kansallisromanttiset rakennukset ovat aikansa symboleja. Ne kertovat sen ajan yhteiskunnallisesta elämästä, sen noususta ja mahdollisuuksista. Rakennusten ilme saattoi osoittaa asukkaitten sosiaalisen aseman yhteiskunnan hierarkiassa. Tietämättään ne olivat avaamassa ihmisille näköalaa heihin itseensä uuden arkkitehtonisen suunnittelun kautta. Jugendista ja etenkin kansallisromantiikasta Riiassa tuli tyylin myötä ajan merkki, mikä kertoi kansalaisten uudesta vapaudesta, sosiaalisesta noususta ja vaurastuneesta kansasta sekä voimakkaasta kansallisuuden tunteesta.

Kansallisromantiikka raivasi voimakkaimmin tietä latvialaisessa arkkitehtuurissa kohti modernismia. Vaikka jugendin kyseinen suuntaus oli lyhyt, se vaikutti hallitsevasti kaupungin kehittyvään ilmeeseen. Siinä oli pohja rationaaliselle ja

perpendikulaariselle suuntauksille, jotka vaikuttivat kansallisromantiikan jälkeen. Kansallisromantiikan ornamenttiikka jätti jälkensä myöhempienkin rakennusten koristeluun. Kaikessa heijastuu R. Eglen sanoin: ” vuosisatojen takaa tulevan vanhojen latvialaisten syvän tietoisuuden siitä, että kaikella luonnolla – elävällä ja kuolleella – on sielu.” 117

6.2. Nykyisyys ja tulevaisuus

Nykyinen ornamenttiikka - ja arkkitehtuuritutkimus Latviassa alkaa elpyä. Laajoista tutkimuskohteista ollaan siirtymässä pienempiin elementteihin, vaikka vanhat menetit vielä hallitsevatkin. Vanhaa rakennuskantaa on ihailtavasti entisöity, mutta myös uutta rakennettu tyyllittömästi vanhan läheisyyteen. Kuitenkin jokainen kulkija kaupungissa tunnistaa voimakkaan jugendin hengen ja etenkin sen kansallisromanttisen suuntauksen hengen.

Tutkiessani Lauben ornamenttiikan alkuperää jouduin kyseenalaistamaan olettamukseni, sillä varsinkin perinnetekstiileistä otettujen aiheitten määrä oli hyvin pieni. 1900-alun tutkimus oli osoittanut, että juuri tekstiilikäsityöperinne siirtyi voimakkaasti arkkitehtuurin ornamenttiikkaan. Opinnäytetyöni otos, viisi rakennusta, on kuitenkin pieni ajatellen koko Lauben tuotantoa, sillä hänen suunnittelemaansa asuinrakennuksia on Riiassa lähes sata. Jos vertaan kyseistä viittä rakennusta muuhun tuntemaani Lauben suunnittelemaan rakennuskantaan, on niissä huomattavasti vähemmän etnografisia aiheita. Mytologiaan viiden fasadin ornamenttiikassa oli hyvin vähän suoranaista yhteyttä; ainoastaan muutamat yhteydet dainojen kautta vie niitä lähelle mytologiaa.

Valitsemieni rakennusten ornamenttiikassa oli hallitsevina elementteinä kansainvälisestikin tunnetut motiivit. Niiden alkuperä saa minut arvioimaan itse kansallisromanttisia aiheita. Ne näyttävät olevan hyvin samansuuntaisia niin Pohjoismaissa kuin Baltiassakin. Tutkiessani kuvia ja entisten kauppamiesten reittejä olen alkanut vakuuttua niiden alkuperän tulevan viikinkien kautta kelteiltä, Euroopan vanhimmilta taiteilijoilta ja riikalaisille jugendarkkitehdeille- ja taiteilijoille viktoriaanisista ja art nouveau-malleista.

117 Vecgravis1990, 122.

Varsinaisen kansallisen heräämisen näen poliittisena ja sosiaalisena kautena, mikä pienten kansojen oli käytävä läpi säilyttääkseen kansallisen identiteettinsä. Taiteen eri muodot olivat merkittävä tapa tuoda se esiin. Sen ajan arkkitehtuuri nosti omaksi koettuja aiheita sen ornamenttiikkaan, vaikka aiheet olisivatkin jo aiemmin eläneet kansojen saatossa. Taiteessa oli tärkeää tehdä jostakin omaa; se toi yhteenkuuluvuutta ja loi siteen historiaan. Jollakin oli vakuutettava silloinen ja aiempi olemassaolo, ettei suuri valta nitistänyt kulttuurin viimeisiä rippeitä. Historian läsnäolo oli tuntuva niin silloin kuin nytkin.

Tutkimuksen aihe on meillä vielä vieras. Toivon tämän perustutkimuksen, yleiskatsauksen, antavan virikkeen tuleville töille, sillä Latvian taiteesta ja arkkitehtuurista löytyy mielenkiintoisia aiheita. Arkkitehtuurin interiööreistä ja eksteriööreistä löytyy uusia aiheita; Riian lähes viidensadan jugendrakennuksen fasadeissa elää lukemattomia kertomuksia. Yksin rakennusten ovet ja portit kätkevät kertomattomia tarinoita. Kansanrakentaminen antaa myös runsaan tutkimusaineiston niin rakennuksineen kuin esineistöineen. Mielenkiintoista on myös kelttien ja viikinkien vaikutus Baltian alueella: miten ja missä se edelleen näkyy. Tutkimista löytyy myös latvialaisen kuvanveiston ja kuvataiteen alalta.

Vielä tänään voi ”uppoutua esi-isien ajan henkeen” kohtaamalla kauan kätkeytyt tarinat ornamenttiikassa. Rakennukset on rakennettu aikana, jolloin koko maailman muutos oli huikeaa. Niiden sanoma on ja pysyy. Jokainen näkijä voi kokea menneiden aikojen viestit unohtamatta kuitenkaan olevansa tässä hetkessä arkkitehtonisen taideteoksen äärellä. Rakennukset ornamentteineen yhdistävät menneen ajan nykyisyyteen, myös sen tutkimukseen ja uudelleen löytämiseen.

LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO

SUULLISET LÄHTEET

Mela, Marjo FT, 29.10.2001 Riian historia, luento, Helsingin yliopiston luentosarja.

Strautmane, Tatjana, apulaisrehtori, 12.6.2000, haastattelu, Riika, Latvia.

Tuma, Vija, arkkitehti, 19.3.2001, puhelinhaastattelu, Riika, Latvia.

PAINETUT LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Alenius, Kari 2000. Viron, Latvian ja Liettuan historia. Atena kustannus Oy. Jyväskylä.

Beitnere, Dagmara 1995. Latvian muinaisusko ja sen moderni muoto Dievturi, art.

Rozentals-seuran vuosijulkaisu. Helsinki.

Bernotiene-Galauniene-Rimdeikiene-Stravinskiene-Seselgis 1993. Lietuviu laudies menas I.

Vaga. Vilnus.

Biedermann, Hans 1993. Suuri symbolikirja, toim. Lempiäinen Pertti. WSOY. Helsinki.

Brancis, Maris 1994. Jugendstila ornamentika latvijas zurnalos, art. Ornaments Latvija, toim. Grosmane Elita. Zinatne. Riga.

Bruns-Kangropool-Kallion 1987. Tallinna arhitektuur. Eesti Raamat. Tallinn.

Ciglis-Zirne-Zeiere 2001. Libiesi senatne. N.I.M.S. Riga.

Edgren, Torsten 2000. The eastern route, art. Finland in the Viking age. Smithsonian institution Press. Washington & London.

Harvilahti, Lauri 1985. Lehmuksen tytär tammen poika. Valikoima Kr. Baronsin keräämiä dainoja. SKS. Helsinki.

Harvilahti, Lauri 1990. Jumalat, Tammet, Laulut, art. Dainojen henki, toim. Vento Urpo. SKS. Helsinki.

Howard, Jeremy 1996. Art nouveau. Manchester University Press. Manchester.

Johansson, Helena 1993. Ennen oli puu ilman juuria, art. Rozentals-seuran vuosijulkaisu. Helsinki.

Kampe, Paul 1940. Iss parskats par profesora Eizena Laubes buvbiecibas darbibu cidz pasaules kara sakumam, art. Latvijas Arhitektura 4/1940.(kopio Riiassa)Karlson, Anete 1994.

Zalktis Latviesu jostu audumos, art. Ornaments Latvija, toim. Grosmane Elita. Zinatne. Riga.

Kolbergs, Andris 1990. Riga. SN- Kirjat. Helsinki.

Konttinen-Laajoki 2000. Taiteen sanakirja, toim. Turtia Kaarina. Otava. Helsinki.

- Korn, Arthur 1953. History builds and town. Lund Humphries & co. Ltd. London.
- Krastins, Janis 1992. Jugendstil in der Rigaer Baukunst. Neuthor-Verlag Michelstadt. Riga.
- Krastins, J.- Lejnieks, J. 1995. Eizens Laube, art. Latvijas arhitekturas meistari. Zvaigzne ABC. Riga.
- Krastins-Treiguts-Upmanis 1995. RPI arhiteksturas nodala, art. Latvijas arhiteksturas meistari. Zvaigzne ABC. Riga.
- Krastins, Janis 1998. Riga jugendsita metropole. Izdevnieciba Baltika. Riga.
- Kunnapu, Liivi 1992. Estonian architecture. The Finnish Building Centre Ltd. Helsinki.
- Levane, Sandra 2000. Krasa un Faktura, art. Latvijas Arhitektura 29/2000.
- Maslova, G. S. 1976. Rakennukset; Ruoka; Vaatteet; Kansantaide, art, suom. Ryyinänen, Maija. Venäläinen perinnekulttuuri, toim. Cistov, K. V. SKS. Helsinki.
- Mela, Marjo 1997. Latvian historia. Helsinki Univesity Press. Helsinki.
- Niitemaa, Vilho-Hovi, Kalervo 1991. Baltian historia. WSOY. Helsinki.
- Peeesh, Reinhard 1983. The ornament in European folk art. Alpine Fine Arts Collection Ltd. New York & London.
- Pfeifer, Johan Peter 1979. Kaupunkimallit ja niiden synty. TKK. Espoo.
- Pujate, Inta 1994. Latviesu ornamenta apzinasana un ta izpetes pirmsakumi, art. Ornaments Latvija, toim. Grosmane, Elita. Zinatne. Riga.
- Pärdi, Heiki 1997. Ruokatalous, art. Viron perinnekulttuuri, toim. Vesterinen Ilmari. Gaudeamus. Helsinki.
- Racz, Istvan 1977. Suomalais-ugrilaista kansantaidetta. Otava. Helsinki.
- Rudzite, Ksenija 1993. Latvia – kulttuurien kohtauspaikka, art. Latvia taiteiden risteyksessä, toim. Kartio Kai, Westergård Ina, suomennos Gottberg Eva. Valtion Taidemuseo. Helsinki.
- Salo, Unto 1997. Ukko ukkosen Jumala, art. Itämerensuomi – eurooppalainen maa, toim. Julku Kyösti. Ateena Kustannus Oy. Jyväskylä.
- Silins, Janis 1980. Latvijas Maksla 1800-1914 II. Daugava. Stokholma.
- Troska, Gea 1997. Virolaiset kylät ja niiden rakennuskulttuuri, suom. Oittinen Hannu; Kodin sisustus ja kalusteet, suom. Jäppinen Jere. Viron perinnekulttuuri, toim. Vesterinen Ilmari, Gaudeamus. Helsinki.
- Vecravis, Viesturs 1990. Latvian kirjallisuuden neljä vuosisataa, art. Dainojen henki, toim. Vento Urpo. SKS. Helsinki.
- Veveris, Ervins – Kuplais, Martins 1986. Latvijas Etnografiskaja brivdabas muzeja. Avots. Riga.
- Viese, Saulcerite 1985. Krisjanis Barons, art. Lehmuksen tytär, tammen poika, toim. & suom. Harvilahti, Lauri. SKS. Helsinki.
-
-

Voolmaa, Aino 1997. kansanpuvut, art, suom. Oittinen Hannu. Viron perinnekulttuuri, toim. Vesterinen Ilmari. Gaudeamus. Helsinki.

Zaczek, Iain 2000. Celtic design – A sourcebook of patterns and motifs. Studio. London.

Zetterberg, Seppo 1990. Latvian ja Liettuan historiaa, art. Dainojen henki, toim Vento Urpo. SKS.Helsinki.

TUTKIELMAN TEKOON LIITTYVÄÄ KIRJALLISUUTTA

Hakala, Juha T. 1999. Graduopas. Gaudeamus. Helsinki.

Heidegger, Martin 1995. Taideteoksen alkuperä, suom. Sivenius Hannu. Kustannusosakeyhtiö Taide. Helsinki.

Peltonen, Matti 1999. Mikrohistoriasta. Gaudeamus. Helsinki.

Vaalgamaa, Edgar 2001. Valkoisen hiekan kansa. Liiviläisten historiaa ja kulttuuria. Atena Kustannus Oy. Jyväskylä.

Zigure, Anna 2000. Latvian maa ja taivas, suom. Koskela Hilikka. Otava. Helsinki.